

FEHÉR KATALIN – KELLER JUDIT – VIDRA ZSUZSANNA – VIRÁG TÜNDE

„HA VALAKI AZT GONDOLJA, HOGY MAJD JÖNNEK
ÉS MEGOLDJÁK A CIGÁNYKÉRDÉST, AZ TÉVED”
– FEJLESZTÉSI PROGRAMOK HELYI TÁRSADALMAKBAN

Tanulmányunkban három kisvárosnak a marginalizált közösségek társadalmi integrációjára irányuló modellértékű fejlesztési programját vizsgáljuk abból a szempontból, hogy milyen társadalmi változásokat generálnak. Elemzésünk arra próbál választ találni, hogy az azonos pályázati keretfeltételek szerint működtetett, azonos típusú szegregált telepek és városrészek fejlesztését célzó projektek, amelyek adminisztratív szempontból sikeresnek tekinthetők, milyen eltéréseket mutatnak a társadalmi integráció megvalósításában. Nemzetközi szakirodalom alapján a fejlesztési projektek generálta társadalmi változást a helyi intézmények változásán keresztül vizsgáljuk, és áttekintjük, hogy milyen feltételek mellett képesek társadalmi integráció megvalósítását szolgáló intézményi változásokat elindítani.

Az eltérő fejlődési pályákat bejáró helyi társadalmi fejlesztési projektek elemzésében az elmúlt két évtized gazdaság-szociológiai és politikai-közgazdaságtani kutatásaira támaszkodunk, melyek szerint a *társadalmi-gazdasági fejlődés* alapvetően a helyi intézményeknek a társadalom kohézióját biztosító átalakulását jelenti. Azaz a társadalmi-gazdasági fejlődés olyan intézményi változással jár együtt, amely megszakítva a tradicionális kurzusokat, magában hordozza a társadalmi változás képességét/lehetőségét. A változás, vagyis a fejlődés iránya, tartalma és sebessége, nemcsak gazdasági összetevők függvénye, hanem társadalmi és politikai tényezők együtthatása is. A társadalmi mező különböző típusú szereplői (állami vs. nem állami, civil vs. profitorientált, helyi vs. központi állami stb.) között a hatalmat többé-kevésbé egyenlő módon elosztó, a párbeszédet és partnerséget ösztönző intézmények a közösség fejlődését, társadalmi-gazdasági innovációs képességét pozitív módon befolyásolják azáltal, hogy a szereplők átláthatóságát és elszámoltathatóságát biztosítják (Grabher 2005, Stark 1999, Grabher–Stark 1997, Bruszt 2002, Boltanski–Thevenot 2006). Ezek hiányában a fejlesztések által megtermelt javakból csak a hatalmat birtokló szűk kisebbség részesül, ami hosszabb távon az adott közösség működését veszélyezteti. Ha egy szűk társadalmi csoport nézőpontja és érdekei irányítják a döntéseket, társadalmi párbeszéd nélkül, az alternatívák beszűkülnek, ami gátolja a társadalmi-gazdasági problémákat orvosló innovatív megoldási lehetőségek kibontakozását; hosszú távon az autonóm változtatásra – függőségük minimalizálására –, alkalmazkodásra való képességét gyengíti a közösségnek.

A „képesé tevő állam”

Az elmúlt több mint két évtized nemzetközi fejlesztéspolitikai beavatkozásainak tapasztalata, hogy a transznacionális szervezetek (EU, OECD, Világbank stb.) által finanszírozott fejlesztési programok hatékonysága sem a kizárólag felülről jövő, illetve csak alulról támogatott beavatkozásokkal nem biztosítható. Előbbi esetében a fejlesztések társadalmi beágyazottságának hiánya, utóbbinál pedig a helyi politikai és intézményi viszonyok megkerülése teszi fenntarthatatlanná a társadalmi változásra irányuló fejlesztési kezdeményezéseket. A nemzetközi fejlesztéspolitikai források által megerősített civil szereplők alulról jövő kezdeményezései, a horizontális koordináció szükséges, de nem elégséges tényezői a helyi fejlesztések sikeres fenntartásának (Bruszt–Vedres 2013, Evans 1995). Ugyanakkor a civilek és állami szereplők közös intézmény átalakítási tevékenysége nélkül az alulról jövő kezdeményezés csak a projekt forrás meglétéig tart (uo.).

A nemzeti és transznacionális szereplők fejlesztéspolitikai intézményrendszerükön keresztül felülről „képesé tehetik” az alulról építkező helyi szereplőket a hatékony erőforrás-mobilizációt támogató társadalmi hálózatok kialakítására azért, hogy preferenciákat és feltételeket állapítsanak meg az együttműködések intézményi és forrásszerzési lehetőségeit illetően (Evans 1995, Trigilia 2001). A keretfeltételek nemcsak az együttműködések létrejöttét, de jellegét is befolyásolhatják.

„(A)z állam bürokratikus, centralizációs és klientalista struktúráinak mennyisége és mélysége [például] kihat a helyi problémák és az állami/társadalmi kapcsolatok kezelésére. Felülről jövő kezdeményezések, amelyek hierarchikus (klientalista) alapon szerveződő hálózatokra épülnek, nem biztosíthatják a hosszú távú társadalmi tőke építését és az állami–nem állami szakadék áthidalását.” (Paraskevopoulos 2001: 20)

A külső szereplők¹ által indukált fejlesztéspolitikai beavatkozások helyi megvalósításának sikere a helyi fejlesztési kapacitások (*local development agency*) kialakításától függ. Helyi fejlesztési kapacitások alatt a helyi szereplők azon képességét/készségét értjük, amellyel a társadalmi fejlődés útjában álló problémákat (*developmental gridlocks*) közösen meghatározzák, és megoldásukra több típusú helyi szereplő közösen tervezett és végrehajtott programjával tesznek kísérletet.² A helyi fejlesztési kapacitások három egymással is összefüggő dimenzióban vizsgálhatók (Bruszt–Vedres 2013):

1. széles társadalmi érdekképviseletet biztosító szektor-közi együttműködések generáló képességük;
2. forrásmobilizációs és kombinációs képességük;

¹ Ezek lehetnek transznacionális fejlesztési intézmények, mint az EU, OECD, Világbank stb., illetve a hazai állami intézményrendszer képviselői, mint az OFA stb. és/vagy alulról építkező, de nem helyi civil szerveződések.

² A helyi fejlesztési kapacitások (*local developmental agency*) fogalmáról bővebben lásd Bruszt–Vedres (2013) írását.

3. a társadalmi fejlődés útjában álló problémák tematizálása a helyi horizontális és hierarchikus állami politikai színtereken egyaránt.

A külső és helyi erőforrásokat egyaránt használó és a helyi szereplők egymás közti együttműködésén alapuló endogén fejlődési/fejlesztési modell „beágyazottsága” kétirányú: egyrészt illeszkedik a helyi erőforrások és adottságok (intézményi, humán, földrajzi stb.) koherens rendszerébe, valamint beépül a „külső” (regionális, nemzeti, globális) intézményi és piaci csatornába. A fejlesztés sikere tehát részben a külső környezet által indukált intézményi változásokban keresendő, amelyek növelhetik a helyi szereplők fejlesztési kapacitáit autonóm együttműködések és fejlesztési koalíciók létrehozására; ezeken keresztül minél szélesebb körű erőforrások mobilizálására és saját fejlesztési prioritásaik hatékony érdekképviseletére a fejlesztéspolitikai döntéshozatal magasabb, állami szintjein (Evans 1995, Bruszt–Vedres 2013).

A hatalmi viszonyok szerepe

A fejlesztéspolitika központi eleme az, hogy kinek áll módjában beleszólni a tervezésbe és meghatározni a fejlesztési célok prioritásait; ami a hatalom elosztásának és koncentrációjának kérdéseit feszegeti (Bruszt 2007). A hatalom intézmények által meghatározott kényszerek és ösztönzők formájában van jelen a társadalmi mezőben, amelyek szabályozzák a szereplők erőforrásokhoz való hozzáférését, és ezzel befolyásolják a szereplők egymáshoz való viszonyát, illetve meghatározzák autonómiájuk mértékét (Lukes 2005, Scott 2001, Farrell–Knight 2003). Direkt módon befolyásolja a szereplők egymáshoz való viszonyát az, amikor az intézményi környezet egyes szereplőket korlátoz a források megszerzésében. Gyakoribb azonban a hatalmi viszonyok átrendezésének indirekt módja: amikor az intézményi szabályok egyes szereplők kapacitáit úgy emelik meg (új forrásszerző alternatívákat biztosítanak számukra), hogy közben nem korlátozzák másokét (de nem is növelik forrásszerző lehetőségeiket ugyanolyan mértékben). Így hierarchikus hatalmi viszonyok képződnek a szereplők között: a privilegizált helyzetbe kerülő szereplőknek módjukban áll engedményeket kicsikarni másoktól, anélkül hogy viszonoznák azokat (pl. egyoldalúan megváltoztathatják az együttműködés játékszabályait) (Farrell–Knight 2003, Greif–Laitin 2004).

A posztoszocialista társadalmakra jellemző gyenge civil társadalom miatt Magyarországon – a nyugat-európai mintától eltérően – az önkormányzatok kezdettől fogva meghatározó szerepet töltek be helyi fejlesztéspolitikában. Együttműködési szándékaik és nyitottságuk más – nem önkormányzati – szereplőkkel és szervezetekkel való együttműködésre a kilencvenes évek vége óta azonban folyamatosan csökkent. Ez részben a helyi társadalmi és politikai vezetők, véleményformálók hibájából, részben viszont abból adódott, hogy a fejlesztéspolitikai intézményi keretek egyre kevésbé támogatták a lokális intézményi kísérletezést és a helyiek kölcsönösségen alapuló (*win-win*) együttműködési formáit (Keller 2011). A kilencvenes években a hatalmi egyenlőtlenségek az önkormányzatok és civilek

között kevésbé voltak érzékelhetőek,³ hiszen az életben lévő törvények nem preferáltak egy adott szereplőt, és így az önkormányzatok is jobban rá voltak kényszerítve a civilekkel való együttműködésre a tervezésben, illetve a források és javak elosztásában (Keller 2011). Az ezredfordulót követően azonban az Európai Bizottság nyomására az állami szereplők döntő szerepet kaptak a források elosztásának felügyeletében, illetve a megvalósításban. Ennek eredményeként a civil és önkormányzati szereplők közötti korábbi viszonylagos egymásrautaltság megszűnt azáltal, hogy utóbbiak privilégiumokban részesültek a forrás-szerzés és érdekképviselés terén, míg a civilek nem kaptak azonos felhatalmazást a helyi fejlesztéspolitikában való részvételre. Ezzel a korábbi, többé-kevésbé egyenlő alkupozíció a két szektor között felborult (Bruszt 2007).

A helyi értelmezési keret: a társadalmi vállalkozó szerepe

Az ilyen *aszimmetrikus hatalmi viszonyok* privilegizált szereplői ugyanakkor helyzetüknél fogva választhatnak: kizárólag saját maguk (és csoportjuk) számára kedvező, vagy pedig *hatalommegosztó* koordinációs mechanizmusok létrejöttét segítik elő. Amennyiben nem élnek a külső intézményrendszer biztosította aszimmetrikus felhatalmazással, és hierarchiák helyett az együttműködést támogatják, az megerősítheti a többi szereplőben is az igyekezetet egy közös értelmezési keretet támogató, bizalomra épülő közösségkialakítására.

Ezeket az értelmezési kereteket olyan *társadalmilag képzett vállalkozók (socially skilled entrepreneur)* készítik elő, akik képesek egymással összeférhetetlennek tűnő csoportokat integrálni, köztük koalíciókat építeni abban az esetben is, ha a külső környezeti feltételek inkább a hierarchikus viszonyrendszert teremtenek a szereplők között (Fligstein 2001). Ezt azzal érik el, hogy a külső és helyi folyamatokat olyan kerettörténetben értelmezik (*framing stories*), amely minden részt vevő szereplő számára vonzóan hat. A társadalmilag képzett vállalkozó többfajta szerepet vállal a közösségben, ami képessé teszi őt arra, hogy hidat építsen eltérő érdekeket követő szereplők között. E mediálás közben létrejövő új értelmezési keret új alternatív utakat jelölhet ki, és ezzel korábbi korlátokat lehetőségeké változtat.

Összességében a társadalmi vállalkozótól függ, hogy mire és hogyan hasznosítja privilégiumait vagy hátrányos helyzetét. A társadalmi mező bármely részéből érkező társadalmilag képzett vállalkozónak mindig az a feladata, hogy heterogén szereplők érdekeit és értékeit egyeztesse össze az együttműködés érdekében (Crouch 2005, Sabel 1994, Bruszt 2002, Grabher 2005, Grabher–Stark 1997). A koalícióban így egyfajta *jótkony kakofónia (benevolent cacophony)* jöhet létre, ami megerősíti a közösséget (Bruszt 2002). Eltérő érdekek és értékek összeillesztése, a döntéshozatalban biztosított egyenlő jogokon keresztül, alternatív utakat teremt a közösség számára a források és tőkefajták megszerzéséhez és megtartásához. A belső heterogenitás összehangolása (*concertation*) így növeli a helyi közösség adaptációs kapacitását a változó intézményi környezetben is.

³ Ugyan a poszt-szocialista társadalmakban igencsak gyenge civil társadalom miatt nem beszélhetünk ideális hatalommegosztásról civilek és önkormányzatok között.

Elemzési keret

Annak elemzésére, hogy azonos típusú szegregált telepek és városrészek fejlesztését célzó projektek hogyan és miért hoznak eltérő fejlődési eredményeket, négy dimenzióban vizsgáljuk.

1. A *véleményformáló személye* (bővebben lásd a következő alfejezetben).
2. A *koordinációs mechanizmus, hálózatszerkezeti stratégia*: a társadalmi érdekképviselőt biztosító együttműködések természetét vizsgálja:
 - a) a fejlesztési hálózatba bevonás kiterjedése: mely szektor(ok), társadalmi csoportok képviselői vettek részt a fejlesztési célok és eszközök meghatározásában, illetve mely csoportok maradtak ki a hálózatokból;
 - b) a bevonás módja: a fejlesztési hálózatok működésének, döntési mechanizmusainak módjait vizsgálja. A különböző szereplők bevonhatók *formális alapokon, hierarchikus-központosított* eszközökkel egyenlőtlen döntési jogköröket biztosítva a résztvevőknek (pl. a civileknek/romáknak csak megfigyelői státuszuk van, nincs vétőjoguk, formálisan kérik csak aláírásukat). Ezzel szemben a szereplők együttműködése lehet valós tartalommal telített, *hatalommegosztó döntési mechanizmusok* szerint működő, amely *egyenlő, tetszés szerinti beleszólásra* ad lehetőséget a döntéshozatalba.
3. A *forrásmobilizációs stratégiák* jellemzői: egyszeri vagy folytonos forrásmobilizáció, több típusú forrás kombinálása a kívánt társadalmi változás elérése érdekében.
4. Fejlesztéspolitikai értelmezési keret: a társadalmi fejlődés útjában álló problémák tematizálása a helyi és állami politikai színtereken, helyi fejlesztéspolitikai értelmezési keret létrehozása.

*Pozitív fejlődési pályáiv*nek tekintjük a fenntartható társadalmi változást – a marginalizált társadalmi csoportok integrációját – generáló intézményi átalakulást. Ezek a változások a marginalizált társadalmi csoportok kapacitásainak növelését célozzák azáltal, hogy tetszés szerinti (*discretionary*) beleszólást és döntési jogköröket biztosítanak, valamint integrálják az őket képviselő szervezeteket/személyeket a fejlesztési célok meghatározásába és megvalósításába. A *negatív fejlődési pályáiv* a társadalmi marginalizáció erősödését mutatja. Az elemzési keret helyi fejlesztési kapacitások és két alapmodell biztosította skála koordinátatengelye mentén igyekeznek felvázolni a három középváros eltérő fejlődési pályáit (1. táblázat).

1. táblázat: Azonos típusú szegregált telepek és városrészek fejlesztését célzó projektek eltérő eredményei a két alapmodellben

Dimenziók	Végrehajtó modell	Beágyazott fejlesztő modell
Véleményformáló személye	végrehajtói attitűd: nem vállal fel társadalmi változást és ezzel járó konfliktusokat (nincs víziója, hierarchiákban gondolkodik, szavazatszerzés a célja forrásmaximalizálással)	társadalmi vállalkozói attitűd: társadalmi változás a víziója (a változás léptékének mértékét is fel tudja mérni) mobilizációs stratégiák: bróker, barkácsolás, közös identitásépítés
Koordinációs mechanizmus, hálózatszerzési stratégia	hierarchiára épül, rendes viszonyok asszimmetrikus hatalmi viszonyok, a hatalom kisajátítása utasítás, végrehajtatás	többé-kevésbé szimmetrikus hatalmi viszonyokra épülő együttműködések hatalommegosztás tanácskozás és dialógus
Forrásmobilizációs stratégia	egymás mellett működő projektek forrásfelhalmozásra épülő, a változás tartalma nélküli projektszemlélet nincs társadalmi-tőke-felhalmozás, illetve újrabefektetés	folyamatos, egymásra épülő projektek helyi fejlesztési keretbe ágyazva társadalmi változást generáló forrásfelhasználás társadalmi tőke újbóli befektetése a fejlesztési folyamat során
Fejlesztéspolitikai értelmezési keret	projektkiírás szerinti megvalósítása vagy annak céljaival ellentétes megvalósítása/elszámolása	a társadalmi probléma kezelésére hivatott projektet, a helyi fejlesztési kerethez igazítja (társadalmi beágyazottság)
Fejlesztési pályáiv	negatív fejlődési pályáiv: társadalmi marginalizáció intézményi háttér: rendies hierarchiába épülő, függőséget növelő intézmények (pl. járadékszerzésen alapuló, klientalista mechanizmusokat támogató) hierarchikus és/vagy kizárólagos (<i>exclusive</i>) fejlesztési viszonyokra épülő fejlesztési döntések eredményeként nincs társadalmi változás (egy csoportok marginalizációjának fennmaradása) hierarchián keresztül államtól való függőség	pozitív fejlődési pálya: társadalmi integráció intézményi háttér: társadalmilag beágyazott, de politikailag és gazdaságilag autonóm intézmények generálása (<i>embedded autonomy</i>), többé-kevésbé heterarchikus viszonyokra épülő fejlesztési döntések eredményeként generálódott társadalmi változás helyi autonómia fenntartása

Véleményformálók, hálózatszerzés és fejlesztési keret

A fejlesztések hatásának egyik legfontosabb tényezője, hogy milyen társadalmi környezetben valósulnak meg, és hogy az adott lokalitás vezetői és intézményei mennyiben vállalják fel a fejlesztések során létrejövő intézményfejlesztés céljaként a társadalmi változást és az ezzel együtt járó konfliktusokat. Van-e olyan közéleti szereplő az adott társadalmi térben, amely egyszerre képes felvállalni a társadalmi változással, jelen esetben a hátrányos helyzetű, kirekesztett roma csoportok társadalmi pozíciójának megváltozásával együtt járó konfliktusokat úgy, hogy közben a helyi társadalom különböző csoportjaival is képes egyeztetni, a fejlesztések érdekében különböző alkukat kötni.

Első példánkban egy, a helyi társadalomba erősen beágyazott társadalmi vállalkozó az, aki felvállalta e konfliktusokat. Nádason, az északkelet-magyarországi kisvárosban romák és nem romák közötti együttműködéseknek nagyon különböző formái alakultak ki az elmúlt évtizedekben, sőt a helyi tanácsban/önkormányzatban is évtizedekre visszanyúló hagyományai vannak a roma vezetőkkel való együttműködésnek. Az alig hatezer főt számláló kisváros majd' harmada roma; ebből következően a városi terek és intézmények használata szinte megkerülhetetlen a mindennapokban. Mégis, a romákat érintő integrációs törekvések tekintetében jelentős változások történtek a jelenlegi polgármester egy évtizeddel ezelőtti megválasztásával, aki tudatosan építette fel a roma integráció érdekében dolgozó szakemberek hálózatát, alakította át az intézményrendszert. Egyrészt a helyben beágyazott és elfogadott intézményeken (családsegítő és szociális központ, RNÖ, oktatási intézmények) belül személyi változásokkal vagy kiegészítő programok támogatásával igyekezett a helyi közéletben szemléletbeli változásokat elérni, másrészt az integráció érdekében új intézményeket hozott létre. Koalíciószervezői tevékenységére egyrészt jellemző, hogy az integráció érdekében végzett fejlesztéseket a szociális központ vezetőjével partnerségben, fejlesztési csapatként végezte az évek során. Mindketten a helyi társadalomba beágyazott szereplők, akik különböző érdekeltségű csoportok által elismertségnek örvendenek. Elismertségük, illetve a polgármester különböző társadalmi szerepei (családja a többségi társadalom elitjéhez tartozik, ő maga is református presbiter) jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a roma integrációban nem vagy éppen ellenérdekeltek társadalmi csoportok szempontjait és képviselőit is integrálni tudják a fejlesztési koncepciókban. A változás és a társadalmi status quo fenntartása között egyensúlyozó fejlesztési stratégia keretét Nádason a „települési szintű közösségfejlesztés” koncepciója adja:

„Ha valaki azt gondolja, hogy majd jönnek és megoldják a cigánykérdést, az téved. Ha mi nem fogjuk helyzetbe hozni őket, és nem tudjuk azt elérni, hogy tisztán és nem tetvesen, nem koszosan hozza fel a gyereket az iskolába/óvodába, akkor azt úgy fogja felhozni. Nekünk kell megoldanunk ezt a problémát.” (N_önkormányzati2)

„...a nem szegények érzékenyítésével és a társadalmi felelősségvállalás erősítésével...” (N_szociális2)

Nádason a társadalmi törésvonalak elsősorban nem a többségi nem roma, illetve roma csoportok között, hanem a társadalmi integrációban „előrébb tartó”, a többségi társadalommal évtizedek óta társadalmi és gazdasági kapcsolatokat kialakító oláh cigányok, illetve a „telepi szegények”, a romungró cigányok között figyelhetők meg. A két cigány csoport között hagyományosan soha nem volt társadalmi kapcsolat. Míg az oláh cigány családok jellemzően a város nyugati részén, ha egy-egy utcában nagyobb számban is, de nem egy tömbben, jellemzően nem romák szomszédságában élnek, addig a város másik felén élt és él egy tömbben a magyar cigányok túlnyomó többsége. A város szélén fekvő szegregátum két utcájában kizárólag, háromban nem roma szegényekkel vegyesen, de többséget alkotva magyar cigányok élnek. Az oláh cigány és a magyar cigány között nincs helyi példa vegyes házasságra, míg magyar cigányok és nem cigányok között ez egyre jellemzőbb. Nyílt konfliktusról az oláh és a magyar cigányok között nem hallottunk, bár az iskolás gyerekek között gyakran előfordul csúfolódás, verekedés. A Roma Nemzetiségi Önkormányzat (RNÖ) elnöke megkerülhetetlen a telepi romák életében, és nélkülözhetetlen a városvezetés és a többségi társadalom számára. Politikai pozíciója évtizedek óta stabil, megítélése, tevékenysége ugyanakkor a városban a romák és nem romák között egyaránt ellentmondásos. Politikai pozícióiból következően az ő javaslatán is múlik, hogy ki kerül be a közmunkába, ki kap rendkívüli segítyt; ugyanakkor építési vállalkozóként, több boltot üzemeltető kereskedőként munkát tud adni roma férfiaknak; roma és nem roma szegény családok hitelre vásárolhatnak a család boltjaiban. Talán éppen e kétséges szerepei miatt nem az RNÖ vezetője lett a városvezetés legfontosabb partnere a romákat célzó fejlesztések terén.

Az integrációs és emancipációs fejlesztések egyik színtere a városvezetés intézményformáló politikája. Ennek első fontos lépése volt a helyi RNÖ-vel együttműködve a városi művelődési házhoz tartozó kisebbségi iroda létrehozása. Az RNÖ munkáját kiegészítő, de egy, a többségi társadalom által használt térben kialakított új irodában két, általában érettségizett, jó kommunikációs képességű fiatal roma segít a rászorulóknak az ügyek intézésében: kérvényeket írnak, adóbevallásokat készítenek, rögzítik a közfoglalkoztatási igényeket, a közműszolgáltatók felé kérelmeket intéznek. Az első években szinte kizárólag az oláh cigányok közül kerültek ide fiatalok, de napjainkban, elsősorban a helyi fejlesztések és emancipációs politika hatására egyre jellemzőbb, hogy a telepről, a romungrók közül is dolgoznak itt. A helyi integrációs politika egyik legfontosabb eleme a helybeli roma fiatalok „láthatóvá tétele”, pozícióba juttatása, továbbtanulásuk segítése, azaz a helyi roma elit kialakulásának támogatása. Ezért a roma irodával párhuzamosan a családsegítő szolgálat is kapott – a közfoglalkoztatás keretei között – roma munkatársat, az óvodába is került roma dajka, az általános iskolába roma asszisztens. Mindez az érintettek számára egyéni mobilitási lehetőségeket és pályákat jelentett, a romák emancipációjának pedig egyik eszköze lett. A város nem roma lakosai így nem csak egyféle, a telepi cigány szerepében ismerhették meg a romákat, a romák különböző társadalmi pozícióban való elfogadtatása is könnyebbé vált. Ezek a lépések a romákat célzó fejlesztési projektek előkészítésének is tekinthetők.

A kisebbségi irodából indult Adélnak is a pályafutása, aki ma már az integrációs programok egyik meghatározó szereplője. Az oláh cigány asszony húszévesen még a közeli kisváros kórházában dolgozott takarítóként, onnan került a város roma irodájára, majd a család-

segítőbe, miközben leérettségizett, főiskolai diplomát szerzett (erről lásd bővebben Váradi második tanulmányát e kötetben). Munkáját, előmenetelét segítette, hogy a polgármester és a szociális központ vezetője mindig támogatta őt, partnerként fogadta el, közösségben végzett munkáját elsősorban rátermettségének, jó kommunikációs készségének és elhivatottságának köszönheti.

„A családsegítőnél elkezdett valami a fejemben megmozdulni. Anna [a szociális központ vezetője] mindig támogattott. Polgármester úr és Anna felismerte, hogy kell egy ember, aki megmozgatja a cigányokat.” (N_civil3)

A pályázatok generálásában jelentős szerepet játszott az Autonómia Alapítvány, amely a társadalmi integrációban tevékeny külső fejlesztőként, a városvezetéssel összhangban lépett be a helyi fejlesztéspolitikai mezőbe. Az önkormányzat támogatásával a roma iroda munkatársai részt vettek az Alapítvány projektgenerálást segítő képzéseiben és elindultak egy éppen kiírásra kerülő pályázaton. A második körben sikeres TÁMOP-projekt eredményeképpen a város közepén létrejövő közösségi ház lényegében az oláh cigányok közösségi tereként szolgált évekig, vezetője pedig Adél lett. Azaz a városvezetés emancipációs törekvéseinek jóvoltából Adélnak sikerült kilépnie a romák és városvezetés közötti közvetítő szerepből, és maga is fejlesztővé vált. Adél központi vezető szerepe a fejlesztésekben pozitív példát adott a romák számára; ma már egyre többen, nemcsak az oláh cigányok, de a romungrók közül is egyre fontosabbnak gondolják a továbbtanulást, felnőtt fejjel ismét elkezdene tanulni.

Abban, hogy a szociális szakma és a roma szakemberek között fejlesztési koalíció jött létre, fontos és tevőleges szerepe volt a polgármesternek. Nádason a polgármester tudatos hatalommegosztó politikát folytat a romák integrációjának kérdésében már több mint egy évtizede. Ez tette lehetővé, hogy létrejöjjön egy olyan roma szakmai réteg, amely rendelkezik azzal a tudással és szakmai tapasztalattal, ami szükséges ahhoz, hogy tartalmi szimmetrikus kapcsolatokat tudjon működtetni. A kisebbségi önkormányzat mellett, melynek ugyan vannak információi és ismeretei a roma közösségekről, a szakmai kompetencia mindenképp elengedhetetlen feltétele, hogy valós dialógus lehessen a hatalmat gyakorló(k) és a bevont csoportok között. A polgármester társadalmi integráció iránti elhivatottságának köszönhetően a szféra és a roma helyi elit mindig számíthat arra, hogy az önkormányzat egyeztet velük, kikéri a véleményüket, és valós feladatokat bíz rájuk pályázatokban, illetve támogatja, hogy maguk pályázzanak.

A nádasi integrációs politika sérülékeny területe a közoktatás. A városban a jelenlegi oktatási szegregációs helyzet egy tudatos deszegregációs és integrációs kísérlet után alakult ki. Az általános iskolában egészen a polgármester megválasztásáig az évtizedekkel korábban kialakult, a párhuzamos osztályok közötti szelekción alapuló status quo működött: volt egy szegregált roma osztály, egy vegyes osztály, de az iskola jó hírű zenetagozatára nem kerülhettek be roma gyerekek. Hivatalba lépését követően a polgármester számos integrációs intézkedést hozott, többek között az általános iskolában bevezették az Integrált Pedagógiai Rendszert, az integráció megvalósítása érdekében megszüntették a szegregált osztályt, és vegyes, roma–nem roma osztályokat alakítottak ki. Egy-két éven belül azonban

a nem roma szülők jelentős része elvitte gyerekét a szomszédos település gyerekhiánnyal küszködő általános iskolájába. Azaz az intézményrendszer átalakítását, a lehetséges változásokat ebben az esetben egy, a helyi szereplőktől független külső intézmény akadályozta azzal, hogy a nem roma szülőknek menekülési utat kínált a konfliktusból. A status quo fenntartása érdekében biztosított „menekülési útvonal” nélkül az óvodai integrációt az önkormányzat sikeresen meg tudta valósítani. Az iskoláskorú nem roma gyerekek elvándorlását végül egy újabb helyi „menekülési útvonal” állította meg, amely ugyanakkor formailag szegregált intézményeket hozott ismét létre. A városba érkező új református tiszteletes kezdeményezésére a városban elindult egy református általános iskola, amelyik visszacsábította a szomszédos településről a gyerekeket, de első két évfolyamában csak egy-két roma gyereket vettek fel, holott sokkal többen jelentkeztek. Az állami általános iskola induló évfolyamairól viszont minden nem roma gyerek eltűnt.

„Azért is fájó ez a történet mert ugyanakkor meg mi az önkormányzat részéről tényleg hallatlan energiát fektetünk pont ebbe az elfogadás, felzárkóztatás integrációval.” (N_ökörmányzati2)

Kormos, a szocializmus időszakában intenzíven fejlődő és gyarapodó, majd a rendszer-váltást követően folyamatosan csökkenő lélekszámú, jelenleg alig 30 ezer lakosú egykori iparváros településszerkezete meghatározza a város integráció érdekében végzett fejlesztő tevékenységét. A város rendkívül széttagolt, dombok és völgyek szabdalta területén a lakosság is töredezetten oszlik el, az igen távoli végek pedig szinte eltűnnek a város szeme elől. A városban található rendkívül sok – az Integrált Városfejlesztési Stratégia (IVS) szerint 16 – szegregátum helyzete történetileg és a városszövetben való illeszkedésük szerint is igen különböző. A szegregátumok egy jelentős része az egykori ipari munkásság kolónia-telepein alakult ki. A szelektív migráció a jobb helyzetű lakosság kitelepülését és a lakhatási körülmények romlását hozta magával. Kormos esetében így az egyik legfőbb kérdés, hogy hogyan lehet az igen szűkös forrásokat a sok, egymástól távol elhelyezkedő és gyakran azonos igényekkel fellépő szegregátum között elosztani, melyik szegregált településrész lesz a város szemében fejlesztésre érdemes, és melyikről igyekszik elfelejtkezni.

Annak ellenére, hogy a városban évtizedek óta jelen vannak a szegénység és kirekesztés elleni fejlesztési programok, az érzékelhető szociális feszültségek évtizedek óta a város mindennapjainak részévé váltak. A városban az országos átlaghoz képest jelentősen magasabb a romák aránya, de mivel nagy számban élnek romák relatíve jobb helyzetben, integrált környezetben, a szocializmus időszakában gyakori és elfogadott lett a vegyes házasság romák és nem romák között, ezért a városban különbségtevés elsődlegesen nem a romák és nem romák között húzódik (lásd erről bővebben Fehér első tanulmányát e kötetben). A városi vezetők és szociális szakemberek felismerték, hogy a szociális problémákra nem lehet látványos kirekesztéssel válaszolni, ezért narratívájuk központi eleme a „társadalmi béke” fenntartása. Ennek érdekében a projektek kapcsán érdemes és érdemtelen szegényekre osztják a rászorulókat, ahol az érdemtelenek közé elsősorban a legrosszabb hírű telepeken élő családok sorolódnak, míg az érdemesek az elszegényedő egykori munkások, az alsó középosztály roma és nem roma tagjai. Az érdemes és érdemtelen szegények

felosztása tehát gyakran kapcsolódik a stigmatizált telepekhez, ezzel nemcsak egyéneket, hanem egész városrészeket zárva ki az érdemesség kategóriájából. Bár a városvezetés számos törekvése arra irányul, hogy az egykori szocialista iparvároshoz véletlenül se tapadjon a „cigányváros” stigmája, ezt folyamatosan bizonyítani is kell, ami legerősebben a fejlesztési források elosztásában mutatkozik. Annak ellenére, hogy a város nagyságrendekkel nagyobb összegeket költött a belváros rekonstrukciójára és modernizációjára, a középületek felújítására, a város lakosságával egyre nehezebb elfogadtatni a „romákat támogató” projekteket. A diskurzus mögött meghúzódó feszültségeket azonban egyre kevésbé képes a város elfedni, és egyre radikálisabb etnicizált válaszok születnek a status quo mögött dúló társadalmi konfliktusokra.⁴

Kormoson a legrosszabb helyzetben élő, a külső szemmel érdemtelennek ítélt, erősen megbélyegzett telepi lakosság képviselőjét egy-két civilen és kisebb egyházon kívül senki nem vállalja. A helyi RNÖ leggyakrabban a kötelező partnerségek és néhány saját esemény szervezésével vesz részt a város életében. A legszegényebb rétegekkel szemben a vezető gyakran maga is kritikus, és érdemtelennek minősíti őket. Megfigyelhető, hogy az RNÖ bevonása részben formális, részben pedig amúgy sincs élő és valós kapcsolata a szegregátumok lakóival. Az RNÖ-t a helyiek a hatalom kiszolgálójának tekintik, nincs legitimitása, így a bevonásuk projektek tervezésébe sem változtat sokat azok elfogadottságán.

A projektek kidolgozásáért a helyi önkormányzati projektiroda felelős, de a szervezet helyi köztisztviselőkből áll, nincsenek benne helyi szervezetek, civilek vagy éppen romák. A projektiroda az az intézmény a településen, amelyik elsősorban kézben tartja a pályázati forrásokat, összeállítja a projektek szakmai stábját. Kormoson a helyi fejlesztési projektekben résztvevők és a szociális szféra között nagy az átjárás. Jellemző, hogy a szociális ágazat dolgozói a projektmunkájuk idejére fizetés nélküli szabadságra távoznak, vagy főállásuk mellett vesznek részt ezekben a fejlesztésekben. A projektiroda a projektek folyamatosságában ugyan érdekelt, de más érdekcsoportoknak vagy magának a marginalizált célcsoportnak a tervezési folyamatba való tényleges bevonásában nem.

A projektiroda által pályázott helyi telepfejlesztési program szakmai megvalósítása a társadalmi felzárkóztatás országos módszertani és felnőttképzési háttérintézményéhez került (TKKI), amelynek munkatársai részben egy külső civil szervezettel együttműködve kezdték meg a munkát. Ők foglalkoztatták azt a két-két szociális munkást, akik a telepfejlesztési projekt két helyszínén, a Béketelepen és a Tésás telepen dolgoztak. A szociális munkások nem a telepeken élők, ahhoz kötődő, beágyazott személyek lettek; bár egyikük roma származású, ám ő is középosztálybeli, szociális területen képzett, más városrészben lakó roma nő. A szociális munkásokat segítő egy, a telepen élő roma koordinátort alkalmaznak a program keretében a Béketelepen, és az ő segítségével kezdték kiépíteni a telepi kapcsolatokat. Katit egy korábbi programban ismerték meg, abban önkéntesként vett részt, és jelenleg körülbelül a közmunkás bérnek megfelelő összegért foglalkoztatják.

⁴ Fontos megjegyeznünk, hogy e kilátástalanság, az évtizedek óta megoldatlan, sőt fokozódó szociális problémák és feszültségek a Jobbik helyi előretörésének és az önkormányzati választásokon való győzelmének egyik oka.

„Egy-két családdal én már kapcsolatban álltam korábban, de Kati, úgymond, egy híd volt nekünk a kliensek meg miközöttünk, bevezetett minket, elmentünk a családokhoz, beszélgettünk velük, átbeszéltük, hogy milyen problémáik vannak, hogyan élnek a telepen, hogy érzik magukat, hányan élnek egy lakásban. Mindenféle alapkérdéseink voltak, azt kell mondani, hogy így talán Katival mentünk, ez nagy segítség volt. Elfogadtak minket ezzel.” (K_szociális5)

A szociális munkásoknak hiányzott a saját bizalmi kapcsolat és a naprakész tudás a telepiek mindennapjairól, munkaerő-piaci státuszáról, habitusáról, ezeket csak egy közvetítőn keresztül sikerült többé-kevésbé pótolni. A projekt menedzserei azonban Katit nem említik a projekt résztvevői között, a telepi szegények szempontjait figyelembe vevő, integrált fejlesztéspolitikai stratégiák hiányára jellemző módon a projekt szakmai vezetője nem tekinti a fejlesztő csapat tagjának. Ellentétben a nádasai példával, itt a helyi közösség tagjainak autonóm fejlesztői szerepbe segítése a projekteken keresztül fel sem merült. Még a projektben alkalmazott Kati sem tudott a fejlesztésekben aktív résztvevőként, véleményformálóként megjelenni, a projekt során csak és kizárólag mint informátorra és helyi közvetítőre számítottak rá.

Kormoson van egy harmadik szereplője a fejlesztéseknek: a fővárosból érkezett civil szervezet, mely hosszú évek óta van jelen a városban, vesz részt a programokban és valósít meg projekteket, elsősorban az egyik legszegényebb szegregátumban. Markáns társadalomformáló igénnyel fellépve az alulról építkező civil kezdeményezés egy közösségfejlesztő modellprogram kidolgozását és megvalósítását kezdte el a kormosi Tésás telepen. Az évtizedes fejlesztési folyamat állandó tanulást jelentett a résztvevőknek és a megvalósító szervezetnek is, amely eleinte informálisan, önkéntesekkel dolgozott, majd a programok sűrűbbé válásával egyre inkább formálissá vált. A program karizmatikus vezetője számos fontos kapcsolatot működtetett a projekt érdekében, és erőteljes lobbitevékenységet folytatott országos és helyi szinten egyaránt. Ennek köszönhetően sok pályázati forrás, köztük a komplex telepprogram is a településre és a Tésás telepre irányult. E program tervezése és megvalósítása kapcsán a nagyon különböző és végső soron összeegyeztethetetlen fejlesztési megközelítések miatt olyan ellentétek és konfliktusok keletkeztek a város és a szervezet között, hogy utóbbi ki is szállt a programból.

A kudarc egyik oka, hogy a társadalmi vállalkozóként, de a városban idegenként megjelenő értelmiségiek céljaik elérése érdekében nem tudtak hosszú távú, stabil szövetséget kötni a helybeli befolyásos csoportokkal vagy intézményekkel. Mindig a helyi struktúrán és intézményeken kívül mozogtak, saját intézményrendszer kiépítésére pedig sem forrásaik, sem kapacitásaik nem voltak, ami egy idő után ellehetetlenítette tevékenységüket. Társadalmi beágyazottság híján, a kívülről érkező fejlesztő nem érzékelte a helyi társadalmi változás lehetséges tempóját, a változás érdekében megkötött kompromisszumok és alkuk szükségességét. A város kirekesztő gyakorlata ellen a helyiek szemében gyakran konfrontatív módon fellépő fejlesztő az eltérő nézetek összehangolása helyett saját szempontjait igyekezett a helyi társadalmi közegben érvényesíteni. Ennek ellenére a város által megvalósított komplex telepprogram részben a civilek szemléletére épül, e tapasztalat erősen rányomja a bélyegét a mostani fejlesztési gondolkodásra.

Rónakeresztesen, az alföldi kisvárosban viszonylag magasra, 1800–2000 főre becsülük a cigányok számát, de településen belüli arányuk a tíz százalékot sem éri el. A cigány családok – egy-egy ritka kivételtől eltekintve – egy tömbben, a város szélén elhelyezkedő „cigányvárosban” élnek, amit látható, jól érzékelhető éles határvonal választ el a várostól. Az elmúlt évtizedben a várospolitika minden törekvése arra irányult, hogy a város szélén elhelyezkedő „cigányváros”, az ott élő szegények, szociális problémáik láthatatlanok maradjanak a többségi városlakók számára. Ennek eszköze a „cigányvárosban” élő családok tér- és intézményhasználatának korlátozása, a városrész felügyeletének, ellenőrzésének átruházása a helyi roma vezetőkre (lásd erről bővebben Virág utolsó tanulmányát e kötetben).

A városszéli telep nem része a városnak, a városról való gondolkodásnak. A polgármester „nem látja” a szegregációt, sőt véleménye szerint nincs szegregált iskola, és nem szenvednek hátrányt a roma gyerekek az esetleges iskolák közötti minőségbeli különbségek miatt. Mindeközben az adatok azt mutatják, hogy az egyházi általános iskolák megjelenésével, a párhuzamos intézményrendszer kialakulásával egyre világosabban érzékelhető a nádasihoz hasonló „menekülési útvonalak” igénybevétele a közoktatásban: a középszálybeli, tehetősebb nem roma gyerekek és néhány roma gyerek az egyházi iskolákban tanul, míg a hátrányos helyzetű roma gyerekek számára az állami általános iskola marad. A város vezetése hasonlóképpen hátrítja a lakóhelyi szegregáció kérdését is, nem lát különösebb problémát sem az elkülönülés, sem a telepek körülményeit illetően.

„A város középső része jómódúnak számít. Nincsenek elhanyagolt részei a városnak. A cigány családok is családi házakban laknak, nem feltétlen telepeken.” (R_önkormányzati1)

A városban a gyenge RNÖ-n kívül nincs más roma, civil vagy szakmai szervezet, amely képviselni tudná a romák és szegények érdekeit, amelyiket az önkormányzat partnernek tekintene a fejlesztési pályázatok tervezésénél. A városban nem jöttek létre ilyen szervezetek, nem volt terük, lehetőségük kifejlődni és megerősödni. Bár a polgármester jónak ítéli meg a kapcsolatot a RNÖ-vel, a kisebbségi vezetők egy része teljesen másképpen éli ezt meg. Véleményük szerint nem hívják meg őket az egyeztetésekre, nem veszik figyelembe a véleményüket, általában csak a beleegyező nyilatkozatukat kéri a pályázatokhoz. Mellőzöttségüknek többször hangot adtak, de hiába. Az RNÖ döntéshozatali jogköre a városban arra korlátozódik, hogy a roma közösség tagjairól eldöntse, ki érdemes az önkormányzat támogatására és jóindulatára, és ki nem. A városvezetése a RNÖ-re és vezetőjére leginkább úgy tekint, mint a roma és a nem roma közösség közötti kapcsolattartóra, akinek megvan a közösségen belüli befolyása, és a többségi hatalom elsősorban azt várja el tőle, hogy felhasználva ezt a befolyást a romák között „rendet tegyen”. Ennek az aszimmetrikus, hierarchikus viszonynak a következménye az is, hogy a különféle képviseleti hangok, kritikák nem juthatnak el a tervezési folyamatot végzőkhöz, azok nem tudják a tervezés folyamatát befolyásolni. A városházán működő tervezési iroda mellett működik egy másik osztály, amelynek feladata az ilyen típusú projektek megtervezése. Ennek vezetője teljesen meg van elégedve a folyamatokkal, elmondása szerint a tervezés során rendszeresen találkozik

tak a kisebbség képviselőivel, civilekkel. Itt természetesen soha nem hangzottak el kételemek, kritikák a projektekkel kapcsolatban, úgy is mondhatjuk, hogy formálisan mindennek megfelelt a projektek előkészítése. Mindenkinek az az egyetlen érdeke, hogy a projektet beadják, és azok a feltételeknek megfelelően nyerjenek.

Az, hogy a roma integrációt célzó fejlesztési pályázatok megírásához, tervezéséhez az önkormányzat alig talált megfelelő szakembert, jelzi, hogy az ilyen típusú projektek kihívást jelentenek ott, ahol az integráció mint elérendő társadalmpolitikai cél nem jelenik meg a pályázatokon kívül a fejlesztési célok között. Nincs, vagy csak nagyon limitáltan van elkötelezett, kompetens szakmai csoport, amelyik az ilyen projektek tervezését, lebonyolítását meg tudná oldani. Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy a szereplők között nincs valódi dialógus, a tervezéstől kezdve a megvalósítás fázisáig a feladatokat kiosztják, és akik kapják, azok pedig végrehajtják.

A három település közül tehát egyedül **Nádason** ágyazódtak be a marginalizált társadalmi csoportok integrációját célzó fejlesztési törekvések a helyi társadalom szövetébe. Ebben a városban a társadalmi integrációra irányuló projekteket annak a fejlesztési keretnek a koncepciójára fűzték fel, amely egy „települési szintű közösségfejlesztés” víziójának megvalósítását tűzte ki célul. A helyi városvezetésnek és különösen az integráció érdekében elkötelezett polgármesternek köszönhetően a városban olyan intézményi változások sora ment végbe az elmúlt években, amelyek a marginalizált közösség kapacitásainak növelését célozták. Ezek között kell említeni a kisebbségi irodát, valamint a szociális központot, mely szervezetek maguk is több típusú helyi szereplőt (nem roma, oláh cigány, romungró közösség képviselői) integrálnak munkatársként. A társadalmi vállalkozóként tevékenykedő polgármester koalíciószervező tevékenységének révén ezek a szervezetek is tagjai annak a több szektor képviselőit (oktatás, roma érdekképviselet, családsegítő szolgálat, önkormányzat) integráló fejlesztési csapatnak, amelynek működését olyan hatalommegosztó döntési mechanizmusok jellemzik, amelyek beleszólást és döntési jogköröket biztosítanak a marginalizált társadalmi csoportok képviselőinek is.

Ezzel szemben sem **Kormoson**, sem **Rónakeresztesen** nem történtek az integráció irányába mutató intézményi változások. Ezekben a településeken a pályázati tervezést és megvalósítást a városvezetés hivatali szervezetébe ágyazott önkormányzati projektirodák végzik, amelyek célja a projektek adminisztratív megvalósítása. Kormoson az integrációra irányuló fejlesztések is az érdemes-érdemtelen szegények diszkurzív víziója szerint szerveződnek. Rónakeresztes fejlesztéspolitikai értelmezési keretét a társadalmi kirekesztés és szegénység problémájának ignorálása – „láthatatlan szegregáció” – jellemzi. Kormoson és Rónakeresztesen a fejlesztések tervezésében és megvalósításában a helyi nem roma középosztály képviselői vesznek csak részt, romákat csak szükség esetén és elsősorban a pályázati eljárásrendnek való megfelelés érdekében vonnak be. Ebből adódóan a partnerek együttműködése csak formális alapokon nyugszik, a fejlesztési célok meghatározásába nem szólhatnak bele, döntési jogkörük nincsen. A heterogén szereplőkből álló fejlesztési koalíciók hiányára jellemző, hogy Kormoson a fejlesztésekben összekötőként alkalmazott, a telepen élő roma koordinátort a projektirodát működtető menedzserek nem tekintik a fejlesztő csapat tagjának. Kormoson esetében a több típusú szereplőből álló fejlesztési koalí-

ció hiánya a fővárosból érkező civil szervezet működése kapcsán különösen szembetűnő. A település fejlesztő közösségének töredezettsége a civil szervezet és a helyi önkormányzat közötti koalíció hiánya, egy az eltérő nézeteket és érdekeket összehangoló társadalmilag képzett vállalkozó, illetve a települési szintű közösségfejlesztés víziójának hiányával magyarázható. Nádassal ellentétben Kormoson és Rónakeresztesen az önkormányzat nem arra használja a fejlesztéspolitikában kapott döntéshozatali privilégiumait (Keller 2011), hogy partnereként elfogadva a marginális helyzetben lévő célcsoport képviselőit, tetszés szerinti beleszólást biztosítson a fejlesztésekkel kapcsolatos döntésekbe, és ezzel erősítse autonóm fejlesztői kapacitásukat, hanem hogy saját nézetei és érdekei mentén (az alsó középosztály lecsúszásának megakadályozása) definiálja a fejlesztések célját és eszközeit, koordinálja megvalósításukat.

Forrásmobilizációs stratégiák

Forrásmobilizáció alatt nemcsak a pályázati források megszerzését, hanem azok alkalmazásából nyerhető és újra befektethető társadalmi, illetve kulturális tőke források mobilizációját is értjük. Általános tapasztalat, és ez így van vizsgált városainkban is, hogy a térbeli és társadalmi integrációt célzó fejlesztési projektek összességében a városokba érkező fejlesztési forrásoknak csak kis töredékét teszik ki, ennél sokkal komolyabb összegeket költöttek el a városközpont felújítására, az egészségügyi és közoktatási intézmények korszerűsítésére, közművesítésre, utak kiépítésére. A forrásmobilizációs stratégiák tekintetében ugyanis mindhárom város vezetésének elsődleges célja a város egészének, elsősorban a többségi társadalom által használt terek rendezettségének és élhetővé varázsolása, a többségi társadalom által (is) használt intézmények korszerűsítése. Mindhárom város vezetésének fontos, hogy minden társadalmi csoport a súlyának megfelelően részesüljön a fejlesztésekből, azaz a fejlesztések egyik indirekt célja a választópolgárok többsége elégedettségének kivívása, a legitimitáció fenntartása.

A szegénység és kirekesztettség mérséklését célzó pályázati lehetőségek elérése tekintetében jelentős különbség van abban, hogy Kormoson és Nádassal LHH⁵ kistérségben helyezkedik el, így számukra több területileg célzott speciális pályázat is elérhető. Ezzel szemben Rónakeresztesen csak a standard szegénységet és térbeli kirekesztést célzó pályázatok voltak elérhetőek, elsősorban a komplex telepprogram, a Biztos Kezdet Gyerekházak, illetve a szociális városrehabilitációs pályázat.

Nádason, bár a város vezetése elkötelezett a roma integráció ügyében, bizonyos esetekben mégis a város érdekei kerülnek előtérbe. Itt az IVS öt különböző szegregátumot határol le, amelyek közül a város bármelyik területre adhatott be szociális városrehabilitációs pályázatot. Ebben az esetben a város vezetése úgy döntött, hogy nem a ténylegesen telep-

⁵ Gazdasági és társadalmi mutatók alapján lehatárolt leghátrányosabb helyzetű térségek, dedikált fejlesztési forrásokkal. 2015 áprilisában megváltozott a kedvezményezett települések besorolása és a besorolás feltételrendszere [105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet].

ként számon tartott városzéli szegregátumra, hanem egy, a város központjához közelebb eső szegregátumra fókuszál.

„Az volt a koncepció, hogy olyan területet találjunk, ami a városközponttól nem távoli, és gyakorlatilag egy tömbbe lehessen a fejlesztést megvalósítani. Ugye, ennek az érdekessége, hogy ez két nagyon jól fejlődő városrész a városközpont, illetve a református templom és környéke között helyezkedik el.” (N_önkormányzati2)

Ebben az esetben – a helyi roma szereplőket megkerülve – a fejlesztési projektet arra használták, hogy a többségi társadalom két fontos szimbolikus terét, a városközpont és a református templom közötti részt felújítsák, ezzel a többségi társadalom által használt tereket egységesítsék, kitágítsák.

A romákat érintő fejlesztési pályázatok esetében elsősorban a fokozatosságot, az alulról való építkezést tartották szem előtt. A pályázatok generálásában jelentős szerepe volt az Autonómia Alapítványnak és az Alapítvány képzésein keresztül kialakított kapcsolatrendszernek, illetve az önkormányzat támogató, „helyzetbe hozó” emancipációs politikájának. Ennek eredményeképpen az oláh cigány asszonyok vezetésével megalakult civil szervezet számos kisebb pályázatot valósított meg, például a Roma Education Fund támogatásával vagy a Glaxo CSR (corporate social responsibility) tevékenységének köszönhetően. Az első nagyobb TÁMOP-os pályázaton nem nyertek, majd második próbálkozásra egy külsős céggel együtt pályáztak, és nyertek. E pályázati konstrukciót az Autonómia Alapítvány munkatársai nem támogatták, tapasztalataik alapján a kezdő roma civil szervezeteket segítő cégek gyakran érdemi munka nélkül elviszik a támogatási összeg jelentős részét, a megvalósítás kényszere pedig a településen marad. Hiába látták be a helyiek, hogy ez a konstrukció nem kedvező számukra, a következő pályázatnál is hasonló konzorciumba kényszerültek, hiszen a pályázathoz szükséges szakmai vezetőt, a megfelelő végzettségű munkatársakat helyben nem tudták megtalálni. Mindez egy fontos strukturális problémára hívja fel a figyelmet: periférikus helyzetű településeken gyakran még a helyi intézményekben sincs megfelelő humán kapacitás nagyobb volumenű fejlesztési projektek pályázására és lebonyolítására, a kezdő roma civil szervezetek pedig szinte esélytelenek külső segítség nélkül, ugyanakkor a fejlesztésekre specializálódott cégek nem feltétlenül érdekeltek a projektek maximális megvalósításában, helyi sikerességükben.

A folyamatos képzések eredményeképpen a jelenleg futó komplex telepprogram szakmai vezetője már a kisebbségi irodában közfoglalkoztatottként kezdő Adél lett. Szakmai kompetenciája ugyan megkérdőjelezhetetlen, de a város vezetése és elsősorban a többségi társadalom e hihetetlen gyors mobilitást már nehezen tolerálja, megjelentek az „egy cigány nem lehet egy százmilliós projekt felelős vezetője” típusú vélemények. Ezzel párhuzamosan, az előző TÁMOP-projekt végeztével az addig a roma integráció központjának tekintett, roma asszonyok által vezetett közösségi házban különböző programokkal megjelentek a többségi társadalmat képviselő civil szervezetek, amit egy integrációs sikernek is tekinthetnénk, hiszen a házban egymás mellett működnek roma és nem roma civil szervezetek és programok, ha egyidejűleg a ház vezetője és a konyhában dolgozó közfoglalkoztatottak nem cserélődtek volna ki. Jelenleg a ház vezetője egy helybeli nem roma asszony,

és a konyhában is kizárólag nem romák dolgoznak. Vagyis a város központjában álló régi parasztház a többségi társadalom reprezentációjának, a városi terekért folytatott szimbolikus küzdelmeknek egyik színterévé vált. Mindez a fejlesztési projekt során helyzetbe hozott sérülékeny társadalmi csoport instabil helyzetét jelzi: folyamatos támogatás híján a különböző társadalmi csoportok közötti folyamatos politikai és szimbolikus küzdelmekben könnyen elveszíthetik megszerzett a pozícióikat.

Kormoson a tényleges integrációval járó konfliktusokat, kompromisszumkénszereket kerülő fejlesztési stratégia jellemzője, hogy a magas pályázati aktivitás nem társult az évtizedek során kialakult gyakorlatok és szemlélet változásával. A fejlesztések során bár létrejöttek új intézmények és szolgáltatások, megvalósítói gyakran a városi intézményrendszerből időlegesen a fejlesztési programokba átkerült, a középosztályhoz tartozó szociális szakemberek, akiknek a társadalmi integráció iránti elhivatottsága gyenge. Így bár a kilencvenes években létrejött szociális intézményrendszer formailag új elemekkel bővült, de tartalmát tekintve a társadalmi változást elősegítő és az ezzel járó konfliktust felvállaló elem nem került bele. Azaz a városban kialakult egy olyan projektosztály, amelynek elemi érdeke a fejlesztési programok folyamatosságának biztosítása, de a megvalósítás során, a projektek sikerességének biztosítása érdekében, a problémás helyzetek optimalizálásával, illetve a társadalmi béke fenntartásának érdekében az érdemesek és érdemtelenek megkülönböztetésével, az alsó középosztálynak nyújtott szolgáltatásokkal a változatlan szemléletű intézményrendszerrel éppen a legszegényebbeket, a leginkább rászorulókat hagyja ki ezekből a forrásokból.

A településen az egymásra épülő forrásallokáció az általunk vizsgált két programban jelenik meg. Mind a Béketelep, mind a Tésás telep részt vett a komplex telepprogram modelljének számító Bizalom és Munka programban, mely tekinthető a jelenlegi fejlesztések közvetlen előzményének. Emellett Béketelepen szociális városrehabilitáció, illetve a komplex telepprogramot kísérő lakhatási beruházást is lehetővé tevő pályázat is megvalósult. Az egyes programokhoz alkalmazkodó közösségfejlesztési programok, klubfoglalkozások, egyéni fejlesztések és képzések is beindultak. Valamennyi fejlesztésben a leghangsúlyosabb, a fejlesztés egész folyamatát végigkísítő programelem a telep műemléki házainak felújítása, így a folyamatos célzott pályázással a telep szembeötlően meg tudott újulni. A programok során kialakuló és a későbbi fejlesztések során használható humán tőke és helyi kapacitás fejlesztésére a projektek nem fektettek hangsúlyt, hanem kifejezetten a lakhatási környezet megújítására összpontosítottak.

Tésás telepet ennél jóval régebbre visszanyúló forrásallokáció jellemzi, melynek kezdeményezői és későbbi mozgatórugói a külső civil fejlesztők lettek. A 2000-es évek közepétől éves rendszerességgel alkotótáborokat szerveztek Tésás telepen. A kezdetben részben adományokból működő tevékenység fenntartását és bővítését folyamatos forrásszerzés követte. A munkához szükséges finanszírozás több forrásból, többek között az OSI és a Máltai Szeretetszolgálat kifejezetten rugalmas terepszemléletű támogatási modellprogramjából származott. Ezen források lehetőséget nyújtottak arra, hogy hosszú távú fejlesztések induljanak Tésáson: közvilágítás, fürdőház, közösségi tér és focipálya épült, mikrohitelprogramot szerveztek, illetve minden egyes lakóházon történt fejlesztés. Ezek a fejlesztések az itt élő családok szemléletét is formálták: nyitottá tette őket a különböző

kezdemenyesek, fejlesztések elfogadására, az abban való aktív részvételre. A programokban nemcsak „célcsoportként” vettek részt a családok, hanem a partnerként fogadták el ötleteiket, a rugalmas szemléletű programok képesek voltak reflektálni a helyi igényekre. Későbbiekben az eltérő megvalósítói szemléletből fakadó komplex telepprogramban ezt nem tudtak megfelelően kamatoztatni.

Rónakeresztesen a város vezetése nem szeretne szembesülni a városszéli telepen sűrűsödő szociális és etnikai problémákkal. Az elmúlt időszakban a városvezetés fejlesztési elképzelései elsősorban a városközpont megújítására és a közintézmények korszerűsítésére fókuszáltak. A fejlesztések többsége 2008 óta elsősorban infrastrukturális beruházásokra irányult, a belső területeken, a városközpontban történtek felújítások, átalakítások, építkezések. Az egyetlen integrációt célzó fejlesztés a telep mellett létrehozott Biztos Kezdet Gyerekház (lásd a következő alfejezetben). Az IVS-ben lehatárolt szegregátumokkal, azaz a városszéli teleppel a város annyiban foglalkozik, hogy benyújtották a komplex telepprogramra és a szociális városrehabilitációra irányuló fejlesztési pályázatokat (és azokat meg is nyerték). Gyakorlatilag ezzel „adminisztratív” a város teljesítette vállalt kötelezettségeit. Az etnikai és szociális problémák észlelésének teljes elutasítása, a felszínre kerülő problémák „adminisztratív” kezelése a társadalmi változások esetleges lehetőségét sem veti fel a város vezetői számára.⁶

Az önkormányzat és a helyi romák érdekeit egyedülként megjelenítő RNÖ viszonya egy erősen hierarchikus, aszimmetrikus viszony. A roma képviselő értelmzése, mely a helyi szegregációból és kirekesztésből adódó devianciák, társadalmi problémák „bennfentes” kezelésére szűkül, az alapvetően alá-fölérendeltségi viszonyban értelmezhető roma–nem roma kapcsolat fenntartásához és megerősítéséhez vezet (lásd erről bővebben Virág utolsó tanulmányát e kötetben) Egyrésztől nem meglepő, hogy a fejlesztési források esetében is a korábban kialakult hálózatok és koordinációs mechanizmusok működnek tovább a romák bevonása kapcsán. Másrésztől viszont fontos, hogy ezek a volumenüket tekintve a szegregátum számára hatalmas források, melyeket az EU biztosít annak érdekében, hogy elősegítse és támogassa a társadalmi integrációt, a hierarchikus viszonyok fenntartásához járulnak hozzá.

A három város forrásmobilizációs stratégiáinak elemzése jól illusztrálja a két fejlesztési alapmodell eltéréseit. **Nádason** a fejlesztéspolitikai kerethez illeszkedő, egymásra épülő és szinergikus hatást gyakorló projektek további új intézmények létrejöttét segítették elő (kisebbségi iroda, közösségi ház, roma programvezető státusza). A projektek segítségével nemcsak a humán és kapcsolati tőkére szert tevő roma származású fejlesztői réteg kapacitásai növekedtek, de a helyi roma kisebbség életviszonyai, a többségi társadalommal való kapcsolatuk is módosultak. Ezzel szemben **Kormoson** a magas pályázati aktivitás nem célozta a helyi roma közösség kapacitásainak építését. A civil szervezet és az önkormány-

⁶ A szociális és etnikai feszültségekkel együtt járó társadalmi problémák figyelmen kívül hagyása teret hagyott a Jobbik által képviselt, e problémák megoldására „egyszerű” és „kézenfekvő” javaslatokat kínáló nézetek terjedésére. 2014 őszén ebben a városban is a Jobbik nyerte meg az önkormányzati választásokat.

zat fejlesztési projektjei egymással párhuzamosan, de nem szinergiában működtek, és így a források szétforgácsolódtak. A legszegényebbek élethelyzetének javítására összpontosító projektforrások a helyi fejlesztéspolitikai intézményrendszeren átszurogva az alsó középosztály számára alakítottak ki szolgáltatásokat. **Rónakeresztesen** még a kormosi projektosztály kialakításához hasonló törekvések sem jelentek meg: nem voltak előzetes integrációs pályázatok, és a jelenleg működő integrációt szolgáló fejlesztés forrásai is a kialakult hivatali szervezet mechanizmusai szerint kerültek felhasználásra.

Ugyanakkor a három város fejlesztési forrásterképén jól látható, hogy a városközpont felújítására nagyobb összegeket mobilizáltak, mint a társadalmi integrációt támogató projektekre (2. táblázat). Az átlaghoz képest nagyobb arányú roma népességű Kormosra már közvetlenül az ország uniós csatlakozását követő pályázati ciklusban (2004–2007) számos pályázati forrás érkezett, amelyek intézményi háttere ekkor még színesnek tekinthető, hiszen a pályázatok megvalósítói között az önkormányzat mellett civil szervezetek és egyházak is voltak. A második fejlesztési ciklusban (2007–2013) – az országos trendnek megfelelően (Keller 2011) – már túlnyomórészt az önkormányzat kezelte az uniós fejlesztési forrásokat mindhárom városban. Nádás és Rónakeresztes ebben az időszakban kezdett csak a társadalmi integrációt segítő források mobilizálásához. Nádason 2010 után egyfajta tudatos építkezés figyelhető meg az integrációs forrásmobilizáció terén, ám még ezek az összegek is eltörpülnek a városba érkező más típusú források mellett.

2. táblázat: Az elmúlt évtized társadalmi integrációt elősegítő és városrehabilitációt támogató EU-s finanszírozású fejlesztési projektjei és keretösszegeik a három városban

Nádás	Kormos	Rónakeresztes
2004–2007 közötti fejlesztési időszak		
	2004 – HEFOP: Hátrányos helyzetű emberek alternatív munkaerő-piaci képzése és foglalkoztatása, 106 199 100 HUF Kedvezményezett: civil szervezet	
	2005 – ROP: Városi területek rehabilitációja, 729 534 150 HUF Kedvezményezett: önkormányzat	

folytatódik

Nádas	Kormos	Rónakeresztes
	2006 – HEFOP: Modellértékű tanoda típusú (extrakurrikuláris) tevékenységek támogatása a hátrányos helyzetű tanulók iskolai sikeressége, 18 680 400 HUF Kedvezményezett: civil szervezet	
	2006 – HEFOP: Nők munkaerőpiacra való visszatérésének ösztönzése, 30 175 452 HUF Kedvezményezett: civil szervezet	
2007–2013 közötti fejlesztési időszak		
2010 – ÉAOP: Funkcióbővítő integrált települési fejlesztések, 432 169 879 HUF Kedvezményezett: önkormányzat	2008 – HEFOP: A társadalmi beilleszkedés elősegítése a szociális területen dolgozó szakemberek képzésével, 10 668 776 HUF Kedvezményezett: önkormányzati intézmény	2009 – TÁMOP: A korai beavatkozást középpontba helyező Biztos Kezdet programok elterjesztése országos szinten, kiemelt figyelemmel az LHH térségekre, 46 461 429 HUF Kedvezményezett: önkormányzat
2011 – TÁMOP: Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért, 116 202 967 HUF Kedvezményezett: önkormányzat	2009 – ÉMOP: Funkcióbővítő település rehabilitáció, 680 816 013 HUF Kedvezményezett: önkormányzat	2010 – ÉAOP: Funkcióbővítő integrált településfejlesztések, 984 914 322 HUF Kedvezményezett: önkormányzat

folytatódik

Nádas	Kormos	Rónakeresztes
2011 – ÉAOP: Funkcióbővítő integrált települési fejlesztések a komplex telepprogrammal segítő LHH kistérségekbe, 124 287 500 HUF Kedvezményezett: önkormányzat	2009 – ÉMOP: Leromlással fenyegetett városi lakótelepek (pl. panelek) integrált akcióterületen alapuló rehabilitációja, 439 499 220 HUF Kedvezményezett: önkormányzat	2013 – TÁMOP: A leghátrányosabb helyzetű csoportok munkaerő-piaci esélyeinek növelése érdekében motiváló képzések és kapcsolódó szolgáltatások támogatása munkaerő-piaci szolgáltatóknál, 52 796 708 HUF Kedvezményezett: civil szervezet
2013 – ÉAOP: Szociális célú városrehabilitáció, 391 076 884 HUF Kedvezményezett: önkormányzat	2010 – TÁMOP: Képzés-foglalkoztatás hátrányos helyzetűeknek, 116 865 820 HUF Kedvezményezett: civil szervezet	2013 – TÁMOP: Komplex telepprogram (komplex humán szolgáltatás hozzáférés biztosítása), 134 976 694 HUF Kedvezményezett: Önkormányzat
2013 – TÁMOP: Egészségre nevelő és szemléletformáló életmódprogramok – lokális szintek, 9 979 900 HUF Kedvezményezett: önkormányzat	2010 – TÁMOP: Képzés-foglalkoztatás hátrányos helyzetűeknek, 309 301 335 HUF Kedvezményezett: önkormányzat	2013 – ÉAOP: Szociális célú városrehabilitáció (szegregátumok komplex fejlesztése), 382 687 716 HUF Kedvezményezett: önkormányzat
2013 – TÁMOP: Komplex telepprogram (komplex humán szolgáltatás hozzáférés biztosítása), 140 602 000 HUF Kedvezményezett: önkormányzat	2011 – ÉMOP: Településfejlesztés a komplex programmal segítő leghátrányosabb helyzetű kistérségekben, 341 088 248 HUF Kedvezményezett: önkormányzat	
	2012 – TÁMOP: Integrált térségi programok a gyerekek és családjaik felzárkózási esélyeinek növelésére: Gyerekesély program a kistérségben, 470 620 127 HUF Kedvezményezett: önkormányzat	

folytatódik

Nádas	Kormos	Rónakeresztes
	2012 – TÁMOP: Komplex telepprogram (komplex humán szolgáltatás hozzáférés biztosítása), 35 985 000 HUF Kedvezményezett: önkormányzat	
	2013 – ÉMOP: Szociális célú városrehabilitáció, 338 913 719 Kedvezményezett: önkormányzat	
	2014 – TIOP: Lakhatási beruházások támogatása, 199 625 893 HUF Kedvezményezett: önkormányzat	
	2014 – TÁMOP: Roma emberek képzésbe ágyazott foglalkoztatása a szociális és gyermekjóléti ellátórendszerben, 11 218 372 HUF Kedvezményezett: civil szervezet	

A megvalósítás és a fejlesztési pályáiv

Az alábbiakban három, a társadalmi integrációt elősegítő fejlesztési programot tekintünk át: azt vizsgáljuk, hogy a megvalósításban milyen mértékben és hogyan vettek részt különböző típusú szereplők. Külön figyelmet szentelünk annak a kérdésnek a felderítésére, hogy a marginális helyzetben lévő és így a fejlesztések célcsoportjaként definiálható romákat milyen mértékben és hogyan vonták be az emancipációjukat szolgáló fejlesztések megvalósításába.

Tapasztalataink szerint a Gyerekesély program keretében megvalósuló közösségi ház és a komplex telepprogram során kötelező elemként megjelenő „csillagpont” (a szövegben egyszerűen közösségi ház) nagyon hasonló funkciókat tölt be: egy adott telep lakóinak nyújtott szolgáltatásokon, programokon keresztül formálja, képessé teszi a közösséget. A Biztos Kezdet Gyerekház is különböző szolgáltatásokon alapul, de ebben az esetben a célcsoportot csak a telepen élők egy része, a kisgyerekes családok alkotják.

Nádason a kistérségi Gyerekesély program keretében közösségi házat hoztak létre, amelyhez egy, a város határában elhelyezkedő telep szélén megvásárolt családi házat újít-

tottak fel. A telepen élő családok így szinte minden nap elsétálnak a ház mellett, amikor a városba indulnak. A szociális szakmában és a fejlesztésekben dolgozó szakemberek szinte naponta találkoznak a telepen élő családokkal. A projekt szakmai vezetője korábban a közeli kisváros gyereketthonában dolgozott, majd a városi gyerekjóléti szolgálat munkatársa volt öt éven keresztül, így a telepen élő családok majd’ mindegyikét személyesen ismeri. A háznak két romungró munkatársa van, mindketten a telepen élnek, amely kiválasztásuk fontos szempontja volt.⁷ A szakmai vezető és a munkatársak személyének köszönhetően a szociális szakembereket elsősorban nem hatóságként, hanem segítőként érzékeli a szegény roma családok döntő többsége. A város vezetése szimbolikusan és anyagilag is támogatja a settlement ház tevékenységét. A polgármester és a református lelkész részt vettek a megnyitóünnepségen, és azóta is heti rendszerességgel látogatják a házat.⁸ A ház egyik legerősebb közösségformáló tevékenysége az önkéntes munka. Mivel a városban nagy gond, hogy nem tudnak mindenkit közfoglalkoztatásban alkalmazni, sokaknál probléma a 30 ledolgozott munkanap éves igazolása. Ennek orvosolására a munkanélküliek a családsegítő szolgálattal szerződve a settlement házban önkéntesként dolgoznak: rendbe teszik az udvart, parkosítanak, virágokat ültetnek.

„Nincs takarító, gondnok vagy karbantartó, hanem ezeket önkéntes munkában ellátják a helyi lakosok. Így nincs is probléma, hogy valaki fizetésért van ott, más meg ingyen.” (N-civil1)

Az udvar egy részén konyhakertet alakítottak ki, ahol a megtermelt zöldségekből a settlement házban főznek maguknak. Az ilyen típusú működés szinte folyamatos nyitva tartást igényel. Hivatalosan a ház reggel nyolc és este hat óra között tart nyitva, szombaton délután négyig. A téli estéken azonban, amikor azt látták, hogy az emberek szinte csak azért maradnak a házban, tévéznek, beszélgetnek, mert ezzel is spórolnak a fűtésen, igény szerint nyitva tartottak. A 30 nap ledolgozása kényszerként indult ugyan, de lehetővé tette több, addig távolságtartó nagyon szegény család, valamint a telepen élő nem roma nyugdíjasok megszólítását, akik így a ház aktív tagjaivá váltak.

A közösségi ház működését a helyi roma családok viszonyainak és problémáinak alapos ismerete jellemzi; a pályázati kiírásban szereplő szolgáltatásokat mindig a helyi igényekhez igazítják. Így történt ez a közösségi házak egyik legnagyobb szakmai vitát kiváltó tevékenysége, a helyben való mosás és fürdési lehetőség felkínálása kapcsán is. A telepiek között több családban ellenérzést váltott ki ez a lehetőség, néhány asszony felháborodva mondta, hogy „tudunk mi mosni, mit képzelnek rólunk”. Ezért a ház vezetősége vásárolt néhány

⁷ Egyikük most készül érettségire, a másik főiskolára jár; ezt a házban végzett munkájuk időbeosztásánál mindig figyelembe veszik, és folyamatos támogatást kapnak a továbbtanulásra.

⁸ A református pap bibliórát tart a gyerekeknek, a polgármester pedig hetente megjelenik, hogy közösségi beszélgetéseken részt vegyen. Egy ilyen eseményen felajánlotta, hogy a közösségi házba járó családok kertjét az önkormányzat ingyen felszántja, és a házból ingyen kölcsönözhető szerszámokkal a telepiek megművelhetik kertjeiket. Tavasz terepmunkánk során a közösségi házba tízperceként állítottak be emberek: vagy egy kapát hoztak vissza, vagy éppen szükségük volt valamire, a kertek többsége be volt ültetve, a növények védelmében több helyen új kerítést építettek.

hagyományos tárcsás mosógépet és centrifugát, amit a telepiek ingyen kölcsönözhetnek a házból. Ez egyrészt ténylegesen megkönnyíti az addig kézzel mosó asszonyok napi teendőit, másrészt nem kellett a sokszor szegényes ruháikat a közösségi térbe, mások elé bevinni. A helyi igényekhez való rugalmas alkalmazkodás lehetővé tette, hogy a pályázati kiírásban mereven szerepeltetett higiéniai szolgáltatások – ellentétben a használat nélküli álló rónakeresztési mosógéppel – értelmet nyerjenek a telepiek életében. Szintén a helyi viszonyokhoz igazodva hozta meg az önkormányzat azt a mélyszegénységben élő telepi családok és a többségi társadalom egymás iránti érzékenyítésének eszközeként szolgáló határozatot, amellyel a közösségi ház bekerült a gyerekjóléti szolgálat jelzőrendszerébe. E megkérdőjelezhető döntés szerint a családgondozó kötelezheti arra a családot, hogy a gyerek érdekében használják a ház szolgáltatásait.⁹ Hasonlóképpen vitatható, de a helyi földrajzi adottságokhoz és szükségletekhez igazodva döntött az önkormányzat arról, hogy a családsegítő szolgálat kihelyezett ügyfélszolgálatot telepítsen a közösségi házba. A családsegítő szolgálat telephelye a város másik részén található, így a szolgáltatás helybe vitele megkönnyíti a telepiek életét, noha szakmai szempontból szegregált szolgáltatásnak minősül.

Kormoson, ahol kevés előzménye van a városi intézmények és szegregált közösségek közötti bizalmi viszonyon alapuló együttműködésének, a komplex telepprogramban a Béketelepen és a Tésás telepen is párhuzamosan folynak fejlesztések. A két telep mérete, társadalmi összetétele és fejlesztői gyakorlata különbözik, csakúgy, mint a város céljai a két helyszínnel. Ebből adódóan a telepprogram megvalósítása eltér a két helyszínen. Béketelepen annak ellenére sem alakultak ki a lakók és a projekt működtetői közötti megfelelő kapcsolatok a projekt végrehajtása során, hogy nem egy teljesen kieső, szegregált térről, hanem egy etnikailag, társadalmi státuszában vegyes telepről beszélünk. Annak ellenére, hogy egy egymásra épülő, folytatólagos fejlesztési munkáról van szó, a korábbi programok nem hoztak létre olyan közösséget, amelyre a mostani tevékenység alapulni tudott volna. A közösségi ház fix nyitvatartási idő szerint hol délelőtt, hol délután várja programokkal a betérőket, bizonyos napokon pedig egész nap itt vannak a szociális munkások. A program legnagyobb előnyének a szociális munkások és a projekt menedzserei is a telepen való folyamatos, napi jelenléte tartják.

Béketelep etnikailag és társadalmi státusz szempontjából is vegyes fejlesztési célterület, amelyből adódóan a programot övező ellentétek nemcsak a város más területein élők és a telepiek között merülnek fel – ahogy Nadas vagy Rónakeresztés esetében –, hanem a telepen belül élők között is. Dacára annak, hogy a program az etnikailag és életkorilag vegyes telepi lakosság egészét igyekszik megszólítani, a város társadalmi rétegződése szempontjából az alsó középosztályhoz tartozó telepiek közül sokan – romák és nem romák egyaránt – megbélyegzőnek tartják a szociális program helybeli működését, és elutasítják azt, mondván, a program kizárólag a cigányság vélt igényeire reflektál. Ebből adódóan a közösségi házban szervezett eseményekre általában nehéz volt bevonni a résztvevőket.

⁹ A telepi gyerekekkel szemben a legerősebb ellenérzés mind a roma, mind a nem roma szülők részéről az, hogy az óvodában és az iskolában elhanyagoltan jelennek meg. E kényszerítő intézkedés hatására többen jelezték, hogy sok családnál megváltozott a helyzet.

A program keretében egyéni fejlesztési tervek készültek, illetve 36 ember részt vehetett építőipari képzésen, majd a frissen szerzett tudásukat felhasználva a telepi lakások felújításában. Létrejött egy asszonyklub, mely a helyi nők problémáit igyekszik közösségi módon feldolgozni. A klubfoglalkozás elsősorban a legszegényebb rétegnek nyújtott támogatást és megbecsültséget, míg mások inkább azért látogatták, hogy ne vessék a szemükre a passzivitást. Mivel ismert volt, hogy a programmal összefüggésben megvalósul a házak felújítása, a lakók nem akartak „rossz pontokat szerezni”. Emellett szerveződött nyári angoltanulás gyerekeknek, illetve többféle kézműves-foglalkozás. Akad egy-két idős, nem roma lakos, aki segítőként vesz részt a foglalkozásokon.

A ház által szervezett szolgáltatások és programok nem veszik figyelembe a helyi sajátosságokat, megmaradnak a leggyakrabban használt programok megismétlésénél. Egyik ilyen programelem a konyhakertek létesítése, kiskertek felvirágoztatása. Ezzel a program Béketelep egy jelképes konfliktusába avatkozott be, hiszen az „öslakos” és az újonnan beköltöző lakosság a kiskertek használatán és gondozottságán keresztül húz erős határt a két csoport között. A kiskertek állapota a helyi diskurzusokban a régi idealisztikus állapotokkal és azok végzetes leromlásával kapcsolatban újra és újra felmerül. Eszerint az újonnan érkezők nem becsülik sem a kiskertek adta esztétikai, sem pedig a gazdasági lehetőségeket. A kiskertprogram sikere a projektgazdák és bizonyos lakosok szerint is elsőprő, míg a kritikák leginkább a beavatkozás túlzott „gyengességét” kifogásolják – ez a programelem nem nyújt segítséget a mélyszegénységben élő családoknak, és inkább a telepiek megosztottságát erősíti a közösségi részvétel biztosítása helyett.

A telepprogram legjelentősebb része azonban nem a béketelepi közösségi házban folyó munkához kapcsolódik. Egy kiegészítő pályázat révén a korábban felújított lakások mellett, számos épületet – egyenként 4–6 lakással – felújítanak építőipari képzésben részt vett helyi lakosokból verbuválódott brigádok segítségével. A tervek szerint a telep házainak felújításával új lakosokat, az alsó középosztályhoz tartozó, nehéz helyzetű, ám munkajövedelemmel rendelkező bérlőket költöztetnek a telepre. Így az telep helyzetének javítását, a „város szövetébe való integrációját” részben egy lakosságcserével képzelik el.

Tésás telep a „kívülről” jött fejlesztők terepe volt, ahol a civil szervezet az évtizedes munkája során egy partneri viszonyt igyekezett kialakítani a telepen élőkkel. Megközelítésükben a telepet szerették volna megnyitni, egyrészt úgy, hogy a telepiek intézményi és személyes kapcsolatai megerősödjenek a város felé, másrészt hogy külső szereplők és a város lakosai hosszú távon eljussanak Tésásra. Az alkotótábori programok során más társadalmi rétegekhez tartozó, általában budapesti, értelmiségi önkéntesek mellett művészek, hírességek is megjelentek egy-egy eseményen, a táborok idején pedig egy magas színvonalú, gazdag program folyt Tésáson. Időszakosan helyi (kizárólag) roma önkéntesek is csatlakoztak a szervezőkhöz, ám a tésásiakhoz való viszonyukban a helyi hierarchiák tükröződtek, ezt pedig nehéz volt a szervezőknek kezelni. Emellett a program működése során igyekeztek a városi vezetőket is megszólítani, azonban a négy polgármester közül mindössze egy tett eleget személyesen a civilek meghívásának.

Noha az induló komplex telepprogram részben a korábban folytatott munkára alapult, a pályázat megvalósításában megjelenő szemléletmód és a korábbi fejlesztési elv nagyon hamar összeütközésbe került a programok megvalósítói között.

Tésás lakossága életében a lassú és kitartó munkával kiépített kölcsönös bizalom, a további fejlesztések közös alapját jelentő nyitottság azonban az új típusú fejlesztéssel párhuzamosan megváltozott. Ez a program nem egy nyelvet beszélt a korábbi, partneri alapon szerveződő, következetes munkával. A korábban létező, sokszor hangsúlyozott és következetesen betartott (informális) szabályokat az új program nem vette át, a helyi viszonyok ismeretének hiányából fakadó bizonytalanságok és következetlenségek miatt a lakók bizalmatlanul kezelték és lebecsülték az új programot. A korábban is működő kiskertprogram új szabályai felborították a stabil rendszert, melyet úgy alakítottak ki, hogy mindenki igazságosnak érezhesse. Emellett a súlyos gondokat okozó uzsorakölcsön mikrohitelkezelésével való kezelése híján „*abban a pillanatban leuralták a dealerek, uzsorások és a helyi kiskirályok az egész közösséget*” (K_civil7) A civilek régóta rugalmas eszközökkel és alapos helyismerettel mérsékelni tudták a mélyszegénység okozta szélsőséges helyzeteket, ebbe azonban a komplex telepprogram keretei között a szociális munkások nem tudtak beavatkozni.

A projektiroda a fejlesztői munka Tésáson való ellehetetlenülését szintén az eltérő hozzáállásnak tulajdonítja, ám nem a partneri viszonyt, hanem a korábbi fejlesztés következetlenségét – avagy a civilek szempontjából a helyzetek rugalmas kezelését – emeli ki.

„Pontszerű támogatások, programok voltak, és ezekből nehéz kivevni az ott élőket, hogy nem csak az adományt kell várni, hanem tenni is kell érte.” (K_szociális1)

A civil szervezet fejlesztési programja korábban hosszú távú terveket fogalmazott meg arra nézve, hogy a tésási munka mintája lehet a telepiek telepfelszámolás nélküli integrációjának. A komplex telepprogram jelenlegi folyamatában bár megvalósítják a programkiírás szerinti elemeket, de nem tekintik megvalósítható célnak a tésásiak integrációját: a telepet menthetetlennek ítélik, innen elsősorban „kiemelni” szeretnék az arra érdemes személyeket, akik aztán máshova, így többek között a Béketelep konszolidált környezetébe költözhetnek.

Rónakeresztesen a Biztos Kezdet Gyerekházak program 2009-ben indult. A projektnek helyet adó épület a katolikus általános iskola szegregált tagiskolájának szomszédságában található, a szegregátum szélén, de annak legszegényebb részeitől ahhoz messze fekszik, hogy kiskisgyerekekkel gyalog kényelmesen megközelíthető legyen. A Biztos Kezdet Gyerekház tehát egyfelől egy romák és nem romák által vegyesen lakott utcában található, másfelől egy erősen negatív megítélésű, stigmatizált intézmény szomszédságában, ami meghatározza és szimbolikusan ki is jelöli a pozícióját – maga a ház is stigmatizált a városlakók szemében.

Az induláskor a ház napi irányítását egy korábban munkanélküliként közfoglalkoztatásban dolgozó nő vállalta, aki azonban hamarosan gyesre ment. A jelenlegi vezető feladata volt, hogy megtalálja az utódot, ám az akkori pedagógusok, óvónők és más városbéli szakemberek között nem talált olyat, aki elvállalta volna a feladatot. Így végül ő maga lett a vezető; nyugdíjas pedagógus lévén motivált is volt abban, hogy állást találjon. Emellett a helyi politikai életbe is erősen beágyazott személyként a polgármester bizalmát élvezte, a terület helyi képviselőjeként pedig fontosnak tartja a szegregátumban élők sorsát.

A Biztos Kezdet program a kiírásában is javasolja a roma munkatársak felvételét, ezáltal is elősegítve, hogy az intézmény beágyazottan tudjon működni adott területen. A rónakeresztesi ház három állandó munkatársának egyike a helyi RNÖ vezetője, akinek személye a bizalom építése helyett a tekintélyelvűséget erősíti. „*Tartanak tőle, mert ő a közmunkaprogramban is vezető, és megmondja neki, hogy akkor holnap nem jössz dolgozni*” (R_civil1). Jól jellemzi a helyi viszonyokat, hogy a nemi szerepek hagyományos értelmezéséhez sok esetben erősebben kötődő családok között egy gyerekkel foglalkozó intézményben az RNÖ tekintélyelvű férfi vezetője lesz a „roma munkatárs” – akinek a szerepe tekinthető egyfajta közösségi felügyelőnek is. Azzal, hogy ő kapuóri szerepet tölt be szinte valamennyi szegény, roma lakosságot megszólító programban (közmunka, projektek), legitimálja és elősegíti azt a nagyon erős hierarchiákra épülő rendszert, melyben a szegény romáknak nincs közvetlen kapcsolata az intézményekkel.

A Biztos Kezdet Gyerekház másik roma alkalmazottja egy fiatal nő, aki diplomás szociális munkásként dolgozott már a munkaügyi központban, családsegítőben, más projekteken is, de állandó alkalmazásba soha nem vették fel a városban, mert „*azt sem szeretik, ha túlképzett a roma*”. Korábban évekig a Cigány Kisebbségi Önkormányzatban (CKÖ) tevékenykedő édesapjához hasonlóan ő is elhivatott a romák integrációja iránt, így a program céljaival és a segítő munkával is nagymértékben azonosulni tud.

A Biztos Kezdet Gyerekház különböző fórumokon igyekezett elérni a célcsoportjának számító legszegényebb családokat, vonzóvá tenni számukra a szolgáltatásokat. A szórólapok osztogatása, a közösségi eseményeken való megjelenés mellett a roma munkatársak és a védőnő is igyekezett személyesen felkeresni a családokat. A ház női roma munkatársát a roma családok hatóságként érzékelték, gyakran összekeverték a gyermekjóléti és családsegítő szolgálat munkatársaival, és féltek: ha a gyerek körül hiányosságokat észlelnek, akkor annak következménye lesz. Ez is megerősíti, hogy egy erősen hierarchizált, kirekesztően alapuló helyi társadalomban az együttműködésre és egyenrangú kapcsolatokra épülő intézményi berendezkedés idegen minden fél számára. A helyi közösség tagjainak a ház munkájába való bekapcsolódásának nincsen bejáratott intézményi formája; ez elsősorban a jelenlegi vezető személyes kapcsolatainak múlik. A szomszédos utcákban lakó idősek alkalomadtán segítenek, ám a helyi telepi lakosság önkéntes segítőként nem jelenik meg a házban.

A programok kialakítása a projekt adta kereteken belül szerveződik. Bizonyos kötelezően előírt szolgáltatásokat – mint a mosási lehetőség – a helyiek egyáltalán nem vesznek igénybe. A vezető szerint a legszegényebbek szégyellik behozni a ruhákat, hiába jelentene könnyebbé és anyagi megtakarítást is az itteni mosás. A felismert problémák ellenére a helyzetet – a nádasai példával szemben – Rónakeresztesen nem sikerült kezelni. Itt a roma és legszegényebb családokat nemigen sikerült behozni a házba. A Biztos Kezdet Gyerekházak a programja szerint a szegregátumban élő, hátrányos helyzetű családokat igyekszik elsősorban megszólítani, ám a ház minden hátrányos helyzetű család számára nyitott. Ez azonban azzal járt, hogy a ház célcsoportjává végeredményben a nem roma, alsó közép-

osztálybeli, lecsúszó családok váltak, akik a piaci szolgáltatásokat nem tudják megfizetni.¹⁰ A roma családok kialakult napirendje nem esik egybe a ház merev nyitvatartási idejével; amikor a foglalkozások vannak, akkor kell az asszonyoknak az otthoni munkákat elvégezni. A mélyszegénység miatt nem megoldás egy családnak a napi egy-két óra melegedés és egy-két szelet kenyér, mivel gondoskodni kell a megélhetésről a többi időben is.

A rónakeresztési Biztos Kezdet Gyerekház esetében jól látszik, hogy a megvalósító személyek nem számolnak a megvalósítással összefüggő hosszú távú integrációs célokkal, vízióval. Míg a ház vezetője elsősorban a szabályoknak megfelelő szervezésre törekszik, az RNÖ-képviselő autoriter szerepben jelenik meg ezen a helyszínen is. Egyedül a projekt fiatal roma munkatársa gondolkodik a program kapcsán az integráció lehetőségeiről és hasznáról a telepiek szemszögéből. Noha fontosnak tartják a legszegényebbek megszólítását, nem tudtak olyan rugalmasan alkalmazkodni a helyi körülményekhez, hogy őket valóban elérjék. Így a ház nem csupán a pályázati kiírás szabályszerű megvalósítására törekszik, hanem a fejlesztés végrehajtói modelljét jeleníti meg azáltal, hogy nem követ egy, a társadalom jelenlegi rendjét megbontó, integratív célrendszer, hanem a meglévő társadalmi hierarchiákat reprodukálja.

Összességében tehát míg **Rónakeresztésen** a legszegényebbek helyett az alsó középosztálynak nyújtott szolgáltatások nem szándékoltnak jelennek meg, addig **Kormoson** a teljes elszegényedés előtt állók segítése kifejezett célként jelenik meg. Bár a város a fejlesztési stratégiájában és számos helyen hangsúlyozza a Béketelep fejlesztésének fontosságát, ez a vízió nem esik egybe a projektkiírás szerinti célokkal, a környezet és a jelenlegi lakosság együttes fejlesztésével. Ilyen tekintetben a fejlesztés egy végrehajtói modellt jelenít meg, mely nem törekszik a mostani társadalmi struktúrák megtörésére, az egyenlőtlenségek és a szegregáció felszámolására, hiszen a Béketelep környezetének fejlesztését az alsó középosztályhoz tartozó lakossággal együtt látja, lemondva a jelenlegi lakók problémáinak tekintett részéről. A programok tervezésében nem, de a megvalósításban részt vesznek – más városrészből érkező – romák, akik a telepen élő családokkal csak közvetítőn keresztül tudnak kapcsolatot létesíteni, és nem érdekeltek a telep, az ott élők hosszú távú fejlesztésében.

Nádas példázza az egyenrangú kapcsolatokon alapuló beágyazott fejlesztési modellt, amely a város szimbolikus támogatása mellett a lehető legnagyobb mértékben az általa jól ismert helyi lakossági igényekhez alkalmazkodva alakítja az intézményt és szolgáltatásait a program nyújtotta kereteken belül, adott esetben külső helyi erőforrásokat is integrálva. A telepről választott munkatársak nemcsak a mindennapi működést és kommunikációt könnyítik meg, de erősítik a közösségi ház legitimitációját is a telepen. A partneri segítői viszony ebben a modellben is folyamatosan megkérdőjeleződik például a jelzőrendszerbe való bevonással, ám pont az integrációért dolgozó, a helyi viszonyok egyensúlyát ismerő munkatársak tudják a projekt eredeti céljainak megfelelően irányítani a megvalósítást.

¹⁰ A Biztos Kezdet ház vezetője szerint a hátrányos helyzet nem csupán anyagi hátrányt jelent. Az is hátrányos helyzetűnek tekinthető, aki bár autóval érkezik, nincs otthon szülői, nagyszülői segítsége a gyermekneveléshez, egyedül marad a felmerülő kérdéseivel is.

Összegzés

Írásunk arra igyekezett választ találni, hogy azonos típusú, a társadalmi integrációt elősegítő fejlesztési projektek hogyan és miért hoznak eltérő eredményeket három hazai város esetében. Elemzésünk során áttekintettük, hogy milyen társadalmi környezetbe ágyazottan formálódott az a fejlesztési keret, amelyben a három integrációs program megvalósult. A társadalmi integrációt szolgáló fejlesztési programok megvalósításának elemzése kapcsán áttekintettük a városok fejlesztési kapacitásainak alapját adó együttműködési hálózatokat, koordinációs mechanizmusokat és forrásmobilizációs stratégiákat.

Esettanulmányaink igazolják azt a hipotézist, miszerint egy közösség társadalmi-gazdasági fejlődése olyan intézményi változások eredménye, amelyekben a helyi szereplők heterogén érdekeket integráló koalíciókat kovácsolnak össze, és a döntéshozatali jogosultságokat többé-kevésbé azonos módon osztják szét a különböző típusú szereplők között. Eseteink közül egyedül Nádason figyelhető meg olyan hálózatszervező stratégia, amely a különböző társadalmi helyzetben és pozícióban lévő csoportok (polgármester, református lelkész, privilegizált oláh romák, marginalizált romungrók) együttműködését szorgalmazza, előtérbe helyezi a romák emancipációját. Ezzel szemben Rónakeresztésen és Kormoson az együttműködési hálókat erősen szelektív jellegűek, amelyeknek legfontosabb jellemzője, hogy az egyébként is kétséges legitimitású helyi RNÖ-ket csak adminisztratív módon vonják be a tervezésbe, és a megvalósítás során is csak a projektnek való megfelelés érdekében alkalmaznak romákat. A „közjó” fogalmának meghatározásában az alsó középosztály érdekei elsődlegesek, mert a fejlesztési projektek tervezésében és megvalósításában a középosztálybeli projektmenedzserek (Kormos) és szociális munkások (Rónakeresztés) vesznek kizárólag részt.

Az a folyamat, ahogy a források mobilizációja a három város esetében eltérő intézményfejlődési pályákat eredményezett, részben azzal magyarázható, hogy a végrehajtói modellt követő Rónakeresztésen és Kormoson a pályázati források megszerzésén kívül nem ment végbe a társadalmi és a kulturális tőke mobilizációja, felhalmozása: a többségi és marginalizált, illetve a köztes alsó középosztály társadalmi csoportjai között nem épültek ki, mélyültek el bizalmi együttműködésre alapuló kapcsolatok, inkább további feszültségek és érdekellentétek bukkantak a felszínre. Ezzel ellentétben Nádason még a marginalizált helyzetű romungró közösségen belül is elindultak változások, illetve nemcsak a többségi társadalom és a romák között épültek tovább bizalmi kapcsolatok, de a korábbi évtizedekkel ellentétben a romungrók és az oláh cigányok között is.

A társadalmi integrációt célzó fejlesztési programok (EU-s és hazai finanszírozású egyaránt) nem biztosítottak olyan szabályozási környezetet, amelyben objektív mércék alapján nyomon követhetővé váltak volna a fejlesztési források felhasználásának módjai és eredményei. Többek között ennek tulajdonítható, hogy az eredeti programcélaktól eltérően Kormoson és Rónakeresztésen szelektív koordinációs és hálózatszervezési stratégiákat alkalmaztak, ami végül a társadalmi megosztottságot erősítette, valamint ahogy ezeken a településeken nem a marginalizált csoportok a programok hasznélvezői. Esettanulmányaink igazolják azt a hipotézist, hogy az állam és nemzetközi fejlesztési rezsimek által felállított intézményi környezet befolyásolja a fejlesztések érdekében szerveződő

együttműködési hálózatok jellemzőit, és így támogatja vagy korlátozza a társadalmi tőke felhalmozását, illetve azon keresztül további forrásmobilizációs lehetőségeket. Kormoson és Rónakeresztesen nem tapasztalható ellenállás a hazai (külső) intézményrendszer kirekesztő mechanizmusainak a mérséklésére. Ezen a két településen a helyi fejlesztési kapacitások a hazai intézményi gyakorlatnak megfelelő hierarchikus elvek szerint szerveződtek, a marginalizált csoportok emancipatorikus érdekeitől távolságtartó fejlesztéspolitika valósult meg.

Ezzel összefüggésben esettanulmányaink azt a feltételezést is alátámasztják, hogy egy társadalmilag képzett vállalkozó képes olyan helyi fejlesztési keretet létrehozni, amely mérsékelni tudja a külső (állami) politikai és intézményrendszer kirekesztő mechanizmusait. A nádasi polgármester ilyen társadalmi vállalkozónak tekinthető, aki képes nemcsak a többségi társadalom és a helyi roma közösség érdekeit összehangolni, de az etnikailag megosztott roma közösségen belül is képes közvetíteni azáltal, hogy a fejlesztési hálózatba mindhárom társadalmi csoport képviselőit bevonja. A nádasi polgármesterrel szemben Kormoson nincs olyan véleményvezető, aki felvállalná a status quo megbolygatását. Rónakeresztesen szintén a status quo fenntartása érdekében a társadalmi integráció hiánya láthatatlanná vált.

Összességében tehát a helyi fejlesztési pályáiv ideáltipikus formája a heterarchikus kormányzáson alapuló, a külső fejlesztési intézményrendszer gyakorlataitól, illetve a helyi érdekcsoportoktól függetlenedni tudó (autonóm), de a helyi társadalom szövetébe beágyazódott fejlesztői tevékenység. Egy-két ponton ettől eltérve, de pályáivének tendenciáit tekintve ez a modell jellemzi a nádasi fejlesztéspolitikát. Ezzel szemben a végrehajtói modellben a helyi érdekviszonyoktól függő, hierarchikus intézményi rend szerint működnek a fejlesztési programok. A helyi érdekviszonyoktól távolságot nem tartó fejlesztéspolitika következménye Kormoson és Rónakeresztesen az, hogy nem történt olyan intézményi változás, amely a marginalizált romák emancipációját és társadalmi integrációját szolgálta volna. Ezért ezeken a településeken a fejlesztési pályáiv stagnálásáról, míg Nádason – az integráció alkalmankénti akadozása ellenére – pozitív fejlődési pályáivról beszélhetünk.

VÁRADI MONIKA MÁRIA

ROMA NŐK A PROJEKTVILÁGBAN: PORTRÉK

Keretek: színterek, szereplők

Nádason a „romaügy”, a szegénységben élő romák integrációjának elősegítését célzó lokális szakma- és fejlesztéspolitika több színtérhez és szereplőhöz kötődik. A legnagyobb hatalommal bíró, legjelentősebb szereplő kétségtelenül a kisváros polgármestere, aki 2002-es első megválasztásakor látott neki a „társadalmi felzárkóztatás” nádasi modelljének megvalósításához. E politika legfontosabb, bár nem kizárólagos terepe a közoktatás volt; a szegregáció lebontása az óvodákban sikeresen megvalósult, ezzel szemben a szabad iskolaválasztás, a közoktatási intézmények állami fenntartásba vétele, valamint az egyházi iskola létrehozása az elmúlt években eltörölték a helyi antiszegregációs törekvések eredményeit. Az állami fenntartású nádasi általános iskola néhány év leforgása alatt gettóintézménnyé vált.

A helyi integrációs politika szakmai hátterét a szociális alapellátási központ, pontosabban annak elkötelezett, várossszerte nagy elismerésnek örvendő vezetője biztosítja, aki a szegénység mérséklését szolgáló projektek kidolgozásában és megvalósításában nemcsak meghatározó, de nélkülözhetetlen szerepet játszik. Az alapellátási központ vezetőjének további fontos törekvése, hogy közfoglalkoztatottként roma fiatalokat alkalmazzon, akik szakmai tapasztalatot szerezhetnek a családsegítés és gyermekjólét területén, és ahogy nem egy példa mutatja, kedvet kaphatnak a szociális szakirányú továbbtanuláshoz is.

A város művelődési házában, annak szervezeti struktúrájába illesztve kapott helyett a roma iroda, amelyet a polgármester és a roma önkormányzat hozott létre, s ahol hosszabb-rövidebb ideig közfoglalkoztatottként dolgoznak érettségizett vagy középfokú végzettséggel nem, de jó kommunikációs képességgel rendelkező roma fiatalok. A feladatok elsősorban a telepen élő szegény romungro cigányok „ügyes-bajos dolgainak intézése”: például segítenek hivatali ügyekben, adópapírokat töltenek ki, kérvényeket írnak. A fiatalok emellett aktívan közreműködnek a művelődési ház rendezvényeinek szervezésében.

A helyi roma politizálás, érdekképviselet legnagyobb befolyású szereplője nem csupán a kisebbségi önkormányzat elnöke tisztét látta el 1994 és 2010 között – majd ezt a funkciót a fiának adta át –, de egyben 1990 óta az egyetlen választott roma a városi képviselő-testületben és ciklusok óta a szociális bizottság elnöke. A képviselő a polgármester, a városi önkormányzat teljes bizalmát élvezi, minden romákat érintő szociális, oktatási, fejlesztési kérdésben a városvezetés partnere, aki szociális bizottsági elnökként, építési vállalkozóként, több „cigányboltot” üzemeltető kereskedőként közvetítő, ellenőrző, fegyverező,